

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Genovaitė DRUČKUTĖ

Prancūzų
viduramžių literatūra.
XII AMŽIUS

Vilniaus universiteto leidykla

VILNIUS, 2013

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto
taryba (2013 m. sausio 9 d., protokolas Nr. 5)

Recenzavo:

Prof. Jadvyga Bajarūnienė
(Vilniaus universitetas)

Prof. Vytautas Bikulčius
(Šiaulių universitetas)

ISBN 978-609-459-160-0

© Genovaitė Dručkutė, 2013

© Vilniaus universitetas, 2013

TURINYS

Pratarmė ... 5

Įvadas ... 6

Abelario ir Eloyzos laišakai ... 10

Romanas apie Tristaną ir Izoldą ... 20

Marija Prancūzė ... 25

Andrius Kapelionas ... 31

Vagantų poezija ... 38

Literatūra ... 47

PRATARMĖ

Mokymo priemonė „Prancūzų viduramžių literatūra. XII amžius“ yra parengta paskaitų ir seminarų pagrindu. Ji skirta Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto studentams. Mokymo priemonę sudaro įvadas ir šie skyriai: 1. Abeliaro ir Eloyzos laišakai, 2. *Romanas apie Tristaną ir Izoldą*, 3. Marija Prancūzė, 4. Andrius Kapelionas, 5. Vagantų poezija. Iš dešimtį šimtmečių trukusios Viduramžių epochos ir turtingos šio laikmečio prancūzų literatūros pasirinktas XII amžius, pasižymintis naujais visuomeninio, kultūrinio, literatūrinio bendrabūvio pavidalais, ypatinga žanrų ir formų įvairove, autorių ir kūrinių gausa. Dėl savo ypatingos reikšmės prancūzų ir visos Vakarų Europos kultūroje ir literatūroje šis amžius dažnai vadinamas Viduramžių renesansu. Bendrame Europos literatūros kontekste prancūzų XII a. literatūra reikšminga kaip naujos tradicijos steigtis. Atsiranda temos ir motyvai, kurie klostosi į naująją „mitologiją“, įkūnijančią XII a. orientyrus ir pasaulėvaizdį. Šis temų, motyvų, žanrų repertuaras bus svarbus ir kitų literatūrų kontekstuose.

Mokymo priemonėje nesiekama aprėpti visą XII amžiaus prancūzų literatūrą. Autorių ir kūrinių atranką nulėmė galimybė juos skaityti lietuviškai. Net trijų kūrinių – Andriaus Kapeliono traktato *Meilės žiedas, arba Trys knygos apie meilę*, Abeliaro ir Eloyzos laiškų, vagantų poezijos – originalo kalba yra lotynų kalba. *Romanas apie Tristaną ir Izoldą* ir trumpieji Marijos Prancūzės pasakojimai buvo parašyti senąja prancūzų kalba. Visi šie kūriniai atspindi Viduramžių epochai būdingas meninio mąstymo formas, perteikia XII amžiaus žmonių gyvenimo patirtį ir jos interpretaciją, juos visus persmelkia ir suvienija kurtuazijos idėja. Mokymo priemonės pabaigoje pateikiamas analizuotų kūrinių ir papildomos literatūros lietuvių kalba sąrašas.

ĮVADAS

Prancūzų literatūros ir kultūros raidoje XII a. užima išskirtinę vietą. Dėl sparčių visuomenės pokyčių, literatūros ir meno suklestėjimo šis laikotarpis vadinamas pirmuoju naujųjų laikų, po Antikos, Renesansu. Viena iš didžiųjų šio amžiaus naujovių buvo kurtuazija ir kurtuazinė meilė.¹

Kurtuazija, kaip ir herojinė epika, augte suaugusi su šia epocha: jos abi išreiškia Viduramžių visuomenei, jos kultūrai būdingus, tarpusavyje susijusius, o kartu ir skirtingus aspektus, iš kurių didžiausią reikšmę turėjo ištikimybės priesaikos pagrindų užsimezgę santykiai tarp senjoro ir vasalo. Pagal šią analogiją klostėsi kita santykių sistema: riterio (poeto) ir jo garbinamos bei šlovinamos damos saitai.

XII a. apibūdinamas kaip moterų viešpatavimo laikas. Palyginti su praeities epochomis, moterų vaidmuo XII a. visuomenėje gerokai išaugo. Iš garsiausių to laiko moterų pirmiausia paminėtina Alienora (Eleonora) Akvitanietė (Aliénor (Éléonore) d'Aquitaine, 1122–1204) ir jos dukterys iš pirmosios santuokos: Marija Šampanietė (Marie de Champagne) ir Blua grafinė Aelisė (Aélis de Blois). Savo aplinkoje jos sukūrė palankias sąlygas literatūrinei kūrybai ir kultūros sklaidai. Jų globojami rašytojai ir poetai plačiai paskleidė pirmųjų trubadūrų lyrikoje apdainuotą kurtuazinį idealą. Šis idealas, XII a. pradžioje susiformavęs pietų Prancūzijoje, netruko pasklisti šiaurinėse Prancūzijos provincijose. Santykinis pietų Prancūzijos „pranašumas“ jos šiaurinių jos teritorijų atžvilgiu aiškinamas tuo, kad pietų Prancūzijoje Bažnyčia, ypač ankstyvuojų laikotarpiu, buvo mažiau veikli, įtakinga ir išsilavinusi, negu Prancūzijos šiaurėje. Pietinėse provincijose nesukurta reikšmingų religinės literatūros kūrinių, nebūta itin svarbių vienuolių gyvenimo reformų. Santykinis religinių centrų silpnumu galima paaiškinti sėkmingą įvairių erezijų plitimą pietų Prancūzijoje. Dvasininkų įtaka aristokratijai pietuose buvo gerokai menkesnė negu šiaurėje. Pasaulietinė moralė, kurtuazijos ir kurtuazinės meilės priesakai, be abejo, atitiko naujuosius aristokratijos poreikius, lengvino jos savivokos procesus.

Kurtuazija paremti lyčių santykiai, vertę aukštyn kojomis tradicinį, visuomenės institucijų palaikomą vyrų ir moterų bendravimą, neiprastumu

¹ Apie tai plačiau žr. Denis de Rougemont, *L'Amour et l'Occident*, Paris: Plon, 1972.

turėjo gerokai stebinti šiauriečius. Damos iškėlimas į socialinės hierarchijos viršūnę išreiškė itin naują požiūrį. Įsimylėjusio, eilėmis prabilusio riterio ir damos santykiai greitai pavirto tikru moters kultu. Ši santykių sistema geriausiai atsiskleidė to meto lyrikoje, romanuose ir kituose tekstuose, rašomuose provansiečių, prancūzų ir lotynų kalbomis, todėl kyla klausimas: kiek juose fikcijos, o kiek – tikrovės? Greičiausiai tikrovės dalis čia labai menka. Kurtuaziniai lyčių santykiai – greičiau siektinas idealas, o ne nusistovėjęs aukštuomenės gyvenimo būdas. Matyt, daugių daugiausia juose atsispindėjo aristokratų pramogos, laisvalaikio užsiėmimai ir pasilinksminimai, kuriems vadovaudavo moterys.

Kurtuazinių santykių centre atsiduria meilė: juslingumu besiremiantis, jo neneigiantis, jo siekiantis, kartu jį keičiantis ir mistifikuojantis jausmas. Pirmojo literatūros istorijoje žinomo trubadūro Gijomo Akvitaniečio (Guillaume d'Aquitaine, 1071–1127; jis buvo Alienoros Akvitaniетės senelis) poezijoje į damą kreipiamasi „Mi dons“, tai yra „mano pone, mano senjore“ – kaip į valdovą arba į Viešpatį Dievą. Tolima, nepasiekiamą, išdidą damą riteriui-poetui įkvepia anksčiau literatūroje neužfiksuotą jausmą. Naujoviška meilė neniekina kūno malonumų, bet juos transformuoja ir sublimuoja. Dama elgiasi kaip tikra siuzerenė, versdama garbintoją iškęsti daugybę išbandymų ir įveikti įvairias kliūtis. Dirbtinai nutolinamas meilės išsipildymas jos nesumažina, neužgesina, o priešingai – didina ir kursto. Išbandomas ir apie trokštamą atlygį svajojantis riteris-poetas gyvena apimtas nuolatinės pakilios būsenos, kurią trubadūrai provansiečių kalba vadino *le joy*. Ši sąvoka į prancūzų kalbą verčiama kaip *la joie*, šiuo atveju – ekstaziškas džiaugsmas.

Absolūtus diskretiškumas – būtina kurtuazinių santykių sąlyga, ir pikti liežuviai, kuriuos pasmerkė ne viena poetų karta, ilgainiui pavirto kurtuazinės literatūros kliše. Riterio-poeto mylima ir garbinama dama yra ištekėjusi moteris, dažniausiai aukštesnės kilmės, savotiška įsimylėjęlio „senjorė“ (*senhal*).

Savo išsamioje studijoje Denis de Rougemont'as plėtoja mintį, kad Vakarų civilizacija – tai pirmiausia tam tikra meilės koncepcija. Trubadūrams, truverams, riterių romanų kūrėjams tikrai kurtuaziškas yra tiktai tas, kuris myli, nes meilė puoselėja, stiprina ir gausina gerąsias mylinčiojo savybes. Galima kalbėti apie dvejopą kurtuazijos originalumą. Viena vertus, tai moters (damos) išaukštinimas, jos figūros sureikšminimas, jai rodoma pagarba, netgi dievinimas. Šiuo aspektu kurtuazija nesutampa su oficialia Bažnyčios pozicija,

kertasi su epochos papročiais, keičia iš Antikos paveldėtą literatūros tradiciją. Kita vertus, kurtuazija bene pirmą kartą kultūros istorijoje leidžia įsigilinti į individo išgyvenimus, tarp kurių ir viešosios jausmų raiškos susiklosto prieštaravimo santykis. Jausmų kodifikavimas, tam tikra viešo iškilmingumo forma, jų literatūrinė stilizacija suteikė kurtuazinei meilei socialinio vaidmens pobūdį.

XII a. literatūra praturtėjo naujais žanrais, kurių atsiradimą nulėmė aristokratijos, kaip reikšmingos visuomenės dalies su savo struktūra ir papročiais, poreikiai. Aristokratija darosi vis uždaresnė, tampa paveldima klase, klostosi aukštuomenės gyvenimas su kilnumo (*la noblesse*), didžiadvasiškumo (*la générosité*), mandagumo (*la politesse*) idealais. Išauga moterų (damų) vaidmuo diegiant rafinuotesnius bendravimo įpročius, formuojant naujus papročius. Etinius aristokratijos poreikius, jos estetinį skonį išreiškianti literatūra vadinama kurtuazine (*la littérature courtoise*), skirta kilmingiems, bajorams, „dvaro“² publikai, nors ši literatūra iš tikrųjų buvo pasklidusi daug plačiau.

Nuo pat XII a. pradžios susiformavo kurtuazinės literatūros žanrai: trubadūrų³ (*les troubadours*, pietų Prancūzija) ir truverų⁴ (*les trouvères*, šiaurės Prancūzija) lyrika, bretoniškosios lė (*les lais*) ir kurtuaziniai romanai⁵ (*les romans courtois*), dar vadinami riterių (*chevaleresques*) romanais.

Pagal siužeto kilmę ir pobūdį skiriami trys riterių romanų ciklai: antikinis, bretoniškasis (keltiškas), bizantiškasis.

ANKSTYVIAUSI iš visų trijų, antikinio ciklo riterių romanai, daugiausia plito maždaug 1130 ir 1165 m., kai kurie iš jų buvo sukurti karalienės Alienoros Akvitaniетės dvaro aplinkoje. *Aleksandro romanai* (*Roman d'Alexandre*), *Tėbų romanai* (*Roman de Thèbes*), *Enėjo romanai* (*Roman d'Eneas*), *Trojos romanai* (*Roman de Troie*) ir kiti yra daugiausia lotyniškosios Antikos autorių – Ovidijaus, Vergilijaus, Stacijaus – kūrinių sekimai.

Su rašytiniu Antikos paveldu puikiai susipažinę XII a. klerikai naujų laikų aristokratiškos visuomenės skoniui pritaikė antikines legendas ir mitus su

² Kurtuazijos sąvoka kilusi nuo žodžio *la cour*, kurio viena iš reikšmių yra „valdovo rezidencija, dvaras, rūmai“.

³ Trubadūras – pažodžiui, „atradėjas“, nuo provansalų kalbos veiksmažodžio *trobar*, „(at)rasti“; XII–XIII a. pietų Prancūzijos dainius, poetas.

⁴ Truveras – pažodžiui, „atradėjas“, nuo prancūzų kalbos veiksmažodžio *trouver*, „(at)rasti“; XII–XIII a. šiaurės Prancūzijos dainius, poetas.

⁵ XII a. ir vėlesniais Viduramžiais žodis „romanas“ (*le roman*) reiškė romaniškai, arba senąja prancūzų kalba, eilėmis arba proza, parašytą kūrinį, skirtą ne dainuoti, bet skaityti.

jų veikėjais ir situacijomis. Kai kuriais elementais – mūšių, kovų, apgulčių, žygdarbių aprašymais – šio ciklo romanai lieka artimi herojiniais epams (*les chansons de geste*), pavyzdžiui, *Rolando giesmei* (*Chanson de Roland*).

Bretoniškojo ciklo riterių romanų siužetai remiasi bretonų (keltų) legendomis, kurias sąlyginai galima suskirstyti į dvi grupes: 1. Karaliaus Artūro legendos, kurias 1135 m. lotyniškai perteikė Gotfridas Monmutietis (Geoffroi de Monmouth, 1100–1154) veikale *Bretanės karalių istorija* (*Historia regum Britanniae*). Karalienės Alienoros Akvitanientės nurodymu, ši knyga 1155 m. buvo išversta į prancūzų kalbą, ir karaliaus Artūro, Apvaliojo stalo riterių istorijos tapo prieinamos plačiajai publikai. 2. Legendos apie Tristaną ir Izoldą, kurių žinomi ankstyviausi XII a. antrosios pusės prancūziški tekstai sklido nemažoje Europos teritorijos dalyje. Esama anglišku, itališku, germanišku, skandinavišku versijų.

Bizantiškojo tipo riterių romanai, sukurti XII a. pabaigoje ir vėliau, tęsia helenistinę ir neohelenistinę romano tradiciją. Bizantiškojo tipo romanams būdingi gausūs nuotykių (*des aventures*), kurie daugiausiai rutuliojasi Rytų kraštuose, nepaprastos kelionės, netikėtos likimo permainos, veikėjų išbandymai ir laiminga meilės istorijos pabaiga.

ABELIARO IR ELOYZOS LAIŠKAI

Abeliaras (Abélard) ir Eloyza¹ (Héloïse) – XII a. asmenybės, jau seniai pavirtusios legenda, kaip literatūriniai personažai pasirodančios atskiruose kūrinuose, pavyzdžiui, antroje *Rožės romano* (*Le Roman de la Rose*, XIII a.) dalyje arba François Villono „Baladėje apie buvusių laikų damas“:

Eloiza su protu savo,
dėl ko vienuolį iškastravo,
ir Abeliaras Sen-Deni
prapuolė tarsi vandenį.²

Tačiau Abeliaro ir Eloyzos gyvenimo ir meilės istorija, fiziniai ir dvasiniai kentėjimai, jų žmogiškoji tragedija turi pagrindą – judviejų susirašinėjimą, išlikusį kelių rankraščių pavidalu, iš kurių patikimiausiu laikomas Trua (Troyes) miesto bibliotekoje saugomas rankraštis. Tai XIII a. pabaigos nuorašas, padarytas praėjus maždaug 150 metų po rankraštyje pasakojamų įvykių. Nuorašą sudaro tokie tekstai:

1. Abeliaro gyvenimo aprašymas *Mano nelaimių istorija* (*Hystoria calamitatum mearum*), parašyta fiktyvaus laiško, adresuoto nežinomam draugui, forma;
2. Eloyzos *Paguoda* (*Consolatio*), kurią ši nusiuntė Abeliarui, perskaičiusi į jos rankas atsitiktinai patekusią *Nelaimių istoriją*;
3. trys asmeniniai laišakai: Abeliaro – Eloyzai, Eloyzos – Abeliarui, Abeliaro – Eloyzai;
4. trys administraciniai laišakai: vienas Eloyzos, du Abeliaro.

Iš pirmo žvilgsnio gana skirtingi tekstai sudaro koherentišką visumą, pasižymi aiškia struktūra. Vis dėlto kai kurie šios korespondencijos aspektai

¹ Lietuviška Eloyzos vardo forma įvairuoja, galimas variantas su trumpąja „i“: Eloiza. Šiame skyriuje visur rašoma Eloyza, kaip laiškų vertime į lietuvių kalbą: *Abeliaro ir Eloyzos laišakai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. Iš lotynų kalbos vertė Sigita Narbutas.

² François Villon, *Rinktinė poezija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999, 67. Iš senosios prancūzų kalbos vertė Sigita Geda.

medievistams iki šiol kelia problemų ir tebėra diskutuojami. Pirmiausia nesutariama dėl žanro. Pažvelgus atidžiau matyti, jog toji organizuota visuma yra sunkiai įspraudžiama į žanrinių apibrėžčių rėmus. Jeigu tai laišku romano – tik XVII amžiuje suklestėjusio žanro – pirmtakas, tampa nebeaišku, kaip žanriniu pobūdžiu traktuoti paskutinius tris laiškus. Suardžius rišlią visumą, paėmus atskirai *Mano nelaimių istoriją*, akivaizdus autobiografijai būdingas formalus ypatumas – autoriaus ir pasakotojo sutapimas. Abeliaro atvirumas yra artimas šv. Augustino *Išpažinimams*. Pagal augustiniskąją paradigmą, Abeliaro gyvenimo aprašyme ryškėja nuodėmės, nuopuolio, atsivertimo ir iš viso to išplaukiančio pamokymo etapai. *Nelaimių istorijos* individas mąstomas santykiyje su visuotinumu, kuriam Abeliaro laikais atstovavo krikščionybė. Autobiografijos ir jai artimų žanrų tyrinėtojas Philippe'as Lejeune'as teigia, kad *Mano nelaimių istorija* nėra tikra autobiografija: tai greičiau meilės istorija arba audringos karjeros pasakojimas, nelygu į ką atkreipsi dėmesį. Anot Lejeune'o, Abeliaras aiškiu, nuosekliu pasakojimu pateikė savo gyvenimą tarsi likimą, kuris skaitomas kaip romanas, o tai nebūdinga autobiografijoms.³

Kita medievistų ryškinama problema – autentiškumo. Kas, kada ir kur parašė ar sudarė Abeliaro ir Eloyzos korespondenciją, kokiu tikslu? Daliai tyrinėtojų rinkinio atsiradimo laikas ir vieta kelia daug diskusijų, nors neabejojama, kad pirmoji jo saugojimo vieta – Parakleto vienuolynas, kurio abate keletą dešimtmečių buvo Eloyza. Bene radikaliausia rinkinio autentiškumo hipotezė yra tokia: šie laišškai – tai XIII a. antrosios pusės nežinomo autoriaus ar autorės kompiliacija, atlikta Parakleto vienuolyne arba jo užsakymu remiantis keliais tikrai egzistavusiais XII–XIII a. dokumentais ir žodžiu perduodamais atsiminimais. Tai esąs paties vienuolyno veikalas, siekiantis apginti Abeliaro įsteigtą Parakletą, paaiškinti jo regulą, įteisinusią ypatingą moterų vienuoliško gyvenimo formą.

Vis dėlto nemažai Viduramžių literatūros žinovų laiko šiuos tekstus tikrais Abeliaro ir Eloyzos laiškais, kuriuos po vyro mirties Eloyza surinko ir galbūt šiek tiek paredagavo, norėdama išplatinti. Polemikoje dėl rinkinio autentiškumo vienas faktas taip pat nekelia abejonių – Abeliaro ir Eloyzos istoriškumas.

Pjeras Abeliaras (Pierre Abélard arba Abailard, 1079–1142) *Mano nelaimių istorijoje* rašo buvęs vyriausias sūnus, bet atsisakęs pirmagimystės teisių, nes norėjęs atsidėti mokslams, kurių trauką pajutęs gana anksti. Siekdamas žinių, keliaudamas iš vieno universiteto į kitą, nuo vieno mokytojo pas kitą, jis patyrė

³ Philippe Lejeune, *L'autobiographie en France*, Paris: Armand Colin, 1998, 37.

vaganto dalią. Pats pradėjęs dėstyti, greitai sulaukė sėkmės, būrius studentų mokė logikos, teologijos, pagarsėjo kaip dialektikos virtuozas. 1114–1118 m. jis jau vadovavo savo paties mokyklai Paryžiuje ant šv. Genovaitės kalvos, ir turbūt tai buvo ramiausi jo gyvenimo metai. Gana sklandžiai besiklosčiusią Viduramžių dėstytojo ir filosofo karjerą iš esmės pakeitė meilė Eloyzai. Jų meilės romaną truko 1118–1119 m. Pastarieji buvo kupini įvykių: slaptas ryšys, pabėgimas į Bretanę ir sūnaus gimimas, neviešinamos vedybos su Eloyza, kuri visai priešinosi santuokai, Abeliaro sužalojimas, tuo pačiu užkirtęs kelius jo galimam kilimui bažnytinės hierarchijos laiptais.

1119 m. pabaigoje ar kiek vėliau abu šios istorijos protagonistai atsiduria vienuolynuose: Abeliaras – šv. Dionisijaus (Saint-Denis), Eloyza – Aržantėjaus (Argenteuil). Tačiau Abeliaras neatsisakė dėstyimo ir filosofijos – mėgstamiausios veiklos, kurią buvo apleidęs, kai pamilo Eloyzą. 1122–1123 m. vietovėje netoli Trua miesto įkūrė mokyklą, pavadintą Parakletu. Ją vėliau perdavė Eloyzai, kai šioji kartu su jai ištikimomis seserimis 1129 metais buvo iškeldinta iš Aržantėjaus. Po 1120 m. Abeliaras parašė svarbiausius, daugiausia ginčų ir aistrų sukėlusius teologijos veikalus, už kuriuos net du kartus buvo pasmerktas Bažnyčios susirinkimuose: 1121 m. Suasono (Soissons) ir 1140 m. Sanso (Sens). 1126 m. (kai kurių autorių nuomone, dvejais metais vėliau) Abeliaras išrenkamas šv. Gildazijaus (Saint Gildas) vienuolyno Bretanėje abatu; apie čia patirtus vargus jis vaizdingai pasakoja *Mano nelaimių istorijoje*, parašytoje apie 1132 m. Nėra tiksliai žinoma, kiek laiko Abeliaras praleido tame nesvetingame Bretanės vienuolyne; 1136 m. jis jau buvo grįžęs į Paryžių ir ant taip gerai pažįstamos šv. Genovaitės kalvos subūręs naują mokyklą.

Galutinį smūgį Abeliaro darbams ir naujiems sumanymams sudavė 1140 metais įvykęs Sanso susirinkimas. Į jį susirinko aukščiausi Bažnyčios atstovai, Prancūzijos karalius Liudvikas VII, Šampanės ir Nevero grafai su savo svitomis, suplūdo daugybė žinomų teologų, klerkų, kunigų ir pasauliečių. Visi tikėjosi išgirsti Abeliaro ir jo priešininko Bernardo Klerviečio (Bernard de Clairveaux, apie 1090–1153) diskusiją. Šiems lūkesčiams nebuvo lemta išsipildyti. Abeliaras nutraukė š. Bernardo skaitomą kaltinamąjį aktą ir, apeliavęs į popiežiaus sprendimą, kartu su savo šalininkais išėjo iš susirinkimo. Jo dalyviai pasmerkė Abeliarą ir pasiuntė laišką popiežiui Inocentui II, prašydami paskelbti didžiojo dialektiko mokymą erezija, uždrausti jo veikalų skleidimą ir bausti platintojus, nebeleisti Abeliarui dėstyti ir rašyti, sunaikinti visas jo knygas, kad ir kur jos būtų. Inocentas II prašymą patenkino.

Abelias apie popiežiaus sprendimą sužinojo pakeliui į Romą. Sukrėstas ir sugniuždytas jis sunkiai susirgo ir atsisakė tolimesnės kovos. Likusius dvejus gyvenimo metus praleido Kliuni (Cluny) vienuolyne, kur jį priglaudė kai kurioms Bernardo Klerviečio idėjoms priešiškas Petras Garbingasis (Pierre le Vénérable, apie 1092–1156).

Priešmirtiniame laiške Eloyzai Abelias atsisakė nuo ankstesnio moky-mo, išpažino tikėjimą, išreiškė pritarimą oficialiajai Bažnyčios pozicijai. Iki galo jam likęs palankus Petras Garbingasis į savo vienuolyną priėmė garsio-sios poros sūnų Astralabijų, o Eloyzai jautriais žodžiais aprašė paskutines jos mylimojo ir vyro gyvenimo akimirkas. Eloyzos pastangomis Abeliaro palaikai buvo pervežti į Parakletą. Legenda pasakoja, kad Eloyza jos nurodymu buvo palaidota tame pačiame kape; kūną nuleidus į duobę, Abelias ištiesęs rankas, apkabinęs ir priglaudęs mylimąją – dabar jau amžinai. Meilė ir vėl triumfavo – kaip ir Viduramžiais ne mažiau popularioje Tristano ir Izoldos istorijoje.

Šalia įvykių nestokojančios Abeliaro lemties Eloyzos gyvenimas atrodo gana skurdus. Tikrai žinoma, kad ji gimė apie 1101 m. Paryžiuje, mirė 1164 m. Parakleto vienuolyne. Eloyza garsėjo kaip viena labiausiai išsilavinusių savo amžiaus mo-terų. Jos plačiu išsimokslinimu, gebėjimu diskutuoti, išmintimi žavėjosi ne tik Abelias, bet ir Petras Garbingasis, ją gerbė šv. Bernardas. Popiežius patvirtino Parakleto vienuolyno regulą, kurios veiksmingumą įrodė pačios abatės ir jos seserų darbai. Ši regula tapo pagrindu kitiems to meto moterų vienuolynams. Lemtingiausias Eloyzos gyvenimo įvykis – pažintis su Abeliaru, jų meilė ir tragiškas išsiskyrimas. Tačiau greta Abeliaro Eloyza iškylo kaip ne mažiau reljefiška asmenybė, nors mes turime tik laiškus – vienintelį informacijos šaltinį. Nepaprasta širdies ištikimybe, neblėstančia meile, kone herojišku pasiaukojimu dėl mylimojo ir vyro interesų ji atrodo netgi gyvesnė už Abeliarą.

Mano nelaimių istorija parašyta šv. Gildazijaus vienuolyne kaip paguodos ir nuraminimo laiškas, kurio adresato nenurodo nei pats Abelias, nei jam atsakymą nusiuntusi Eloyza:

„Pavyzdžiai dažnai geriau už žodžius sukelia ar numaldo žmogiškus jausmus. Dėl to ašenai po tam tikros šiuo tikslu pasakytos guodžiamosios kalbos nu-sprendžiau nesančiam [bičiuliui] parašyti paguodos laišką apie savo nelaimių patyrimą, idant tujai, palyginęs savuosius išbandymus su manaisiais, juos laikytumei jeigu ne tuščiais, tai tik nedideliais ir juos kantriau perneštumei.“⁴

⁴ *Abeliaro ir Eloyzos laišakai*, 23.

Nežinomas draugas kviečiamas palyginti savo niekur nekonkretizuojamas nelaimes su Abeliarą ištikusiais fatališkais sukrėtimais. Laiškas draugui – tai Abeliaro gyvenimo aprašymas nuo pat vaikystės, apimantis ir įvykius šv. Gildazijaus vienuolyne. Matyti, jog Abeliarui rūpi atskleisti savo įsitikinimus ir principus, mintis ir jausmus, kurie nulėmė jo visą elgesį, jo raštų pobūdį; jam svarbu demaskuoti varžovų persekiojimus. Aiškinama pozicija, pasiteisinama, kartu nepraleidžiant progos įgelti priešininkams. Neslepama labai gera Abeliaro nuomonė apie save – sugebėjimus, protą, talentą. Pagyrimai reiškiami paties rašančiojo, mokinių, draugų ir priešų, taip pat Eloyzos lūpomis. Nepraleidžiamas joks faktas, jokia smulkmena. Varžovų pyktis ir įsiūtis pateikiami kaip logiška pavydo išdava. Puldami Abeliarą, jie vadovaujasi labai žemiškais ir žmogiškais jausmais, o ne „aukštesnėmis tiesomis“. Kita vertus, Abeliaras, kaip tikras krikščionis, pripažįsta savo paklydimus ir kaltes, iš kurių didžiausios – pasileidimo ir puikybės nuodėmės:

„Kai tik aš susitiprėjau po žaizdos, pas mane ėmė plūsti klierikai ir tiek abato, tiek manęs pastoviais maldavimais reikalauti, idant aš tai, ką iki šiol dariau iš noro pasipelnyti ar išgarsėti, dabar imčiau daryti iš meilės Dievui, suprasdamas, jog Viešpats iš manęs su procentais pareikalaua atsilyginti už talentą, kurį kitados man davė; jog ašenai, ligi šiol daugiausiai stengesis dėl turtingųjų, nuo šios minutės turįs mokyti vargšus, jog aš privalęs sužinoti mane Viešpats ranką ištikus pirmiausia dėl to, kad, šitaip lengviau atskirtas nuo kūniškų žabangų bei audringo pasaulietinio gyvenimo, aš galėčiau visą laiką skirti mokslams, idant pasidaryčiau filosofu ne tiek žmonėms, kiek pirmiausia Dievui.“⁵

Abeliaro daroma išvada, kad jį ištikusios negandos – ne vien blogų žmonių pikti darbai, bet ir per juos apsireiškusi Dievo malonė, davusi vaistų nuo abiejų „ligų“: puikybės ir pasileidimo. *Mano nelaimių istorija* baigiama, kaip ir pradžioje, pavyzdžio idėja: jo gyvenimas tebūnie pavyzdys ne tik nežinomam draugui, bet ir visiems žmonėms, kaip nuolankiai ir kartu viltingai priimti Dievo valią. Taigi šis autobiografinis tekstas yra kartu ir *pavyzdys (exemplum)*, leidžiantis jį gretinti su Viduramžių epochoje įprastais pamokslais.

Eloyzos *Consolatio*, kuri greičiausiai Abeliarui buvo netikėta, – tai mylinčios moters laiškas: jos meilės įkarščio nenuslopino nei vienuolės įžadai, nei ilgi išsiskyrimo metai:

⁵ *Ibid.*, 63.

„Mylimasis! Tu kaip ir visas pasaulis žinai, kiek praradau kartu su tavimi ir per kokią didžią nelaimę baisiausia visiems žinoma išdavystė mane pačią atėmė ir iš savęs, ir drauge iš tavęs, todėl nepalyginamai didesnę skausmą aš patyriau ne dėl skriaudos, o dėl netekties būdo. Tad kuo rimtesnę priežastį turi sielvartas, tuo stipresnių paguodos vaistų jam reikia; ir guosti privalo ne kas kitas, o tujai: vienas virtai sielvarto priežastimi, vienintelis ir teik paguodos malonę!“⁶

Susirūpinimą dėl mylimajam gresiančių pavojų keičia priekaištai dėl jo nesuprantamos tylos, šiuos – buvusios aistros prisiminimas, dabartinių, vienuolystės nuskaistintų jausmų ekspozicija. Eloyzos atsakyme ryškėja mylinčios sielos polėkis, dejonės, skundai, maldavimai, taip pat turtinga rašančiosios vaizduotė bei didelė erudicija.

Abeliaro laišakai Eloyzai pasižymi santūrumu, dalykiškumu, didaktika. Atrodo, kad kūno sužalojimas ir kitos nelaimės, atgaila už nuodėmes atšaldė įsimylėjęlio jausmus. Abeliaras apeliuoja į Eloyzos išmintį, pamaldumą, nepriekaištingą elgesį, didelį išsilavinimą ir „šventųjų dalykų“ pažinimą. Judviejų jaunystės aistra vadinama besaikiu gašlumu, už kurį susilaukta teisėtos baumės; menkinama sužeidimo ir skausmo, dėl kurių sielvartauja Eloyza, reikšmė: tai buvęs juos abu gydantis blogis, būsimo gėrio šaltinis, išmintingas Dievo gailėstingumo aktas. Abeliaras suskaido savo laiškus atskirais teiginiais. Štai penktame laiške jis išskiria keturis Eloyzos iškeltus klausimus, į kuriuos paeiliui argumentuotai atsako: 1. paaiškina, kodėl buvusios mylimosios vardą pavartojo prieš savąjį, 2. pagrindžia, kodėl leidęsis į plačius savo nelaimių ir mirtinų grėsmių aprašymus, 3. pritaria Eloyzos norui vengti pagyrų, tik perspėja dėl nenuoširdumo ir slaptos puikybės pavojų, 4. ilgokai samprotauja apie aplinkybes, atvedusias juos abu prie vienuoliško gyvenimo. Panaši yra ir paskutiniojo laiško struktūra: jis sudarytas iš trijų dalių; kiekvienoje, remdamasis gausybe šventųjų tekstų citatų ir pavyzdžių, aptaria pagrindines vienuolių dorybes – susilaikymą, neturtą ir tylos įžadus.

Abeliaras jaudinasi ne tik dėl savo žemiškojo likimo, bet ir dėl sielos išganymo. Įpareigojęs Eloyzą jo kūną būtinai palaidoti Paraklete, autoritetingai įrodęs maldų, ypač žmonių maldų už savo sutuoktinius, reikšmę, ją ir seseris vienuoles gana įsakmiai prašo jam kasdien melsti Dievą užtarimo.

⁶ *Ibid.*, 135.

Abiejuose paskutiniuose laiškuose („Atsakymas jai apie vienuoles bei jų ordino svarbą, arba reikšmę“ ir „To paties Petro laiškas Eloyzai“) asmeniškumą nebelieka. Atsakydamas į Eloyzos klausimą apie vienuolystės kilmę, Abeliaras gana išsamiai dėsto apie pirmuosius atsiskyrėlius, bet didžioji septintojo laiško dalis yra tikras moterų ir mergelių išaukštinimas – ir pagonių, ir krikščionių, ir žydžių. Aštuntasis didele apimtimi išsiskiriantis laiškas iš tiesų yra Abelario sudaryta regula Parakleto vienuolynui.

Eloyzos iškalbingumas nenusileidžia mokytojo ir mylimojo kalbinei raiškai. Antrajame jos atsakyme (IV laiškas) girdima tos pačios mylinčios ir kenčiančios moters rauda, skausmo ir nevilties šūksniai. Išoriškai susitaikiusi su esama padėtimi, ji vis dėlto nesiliauja apgailėjusi žiaurų likimą, prieštaravusi Dievo valiai, kaltinusi jį neteisinga skriauda. Nepaprastas šios XII a. moters savęs pažinimas ir psichologinis išvalgumas: ji prisipažįsta, jog patirtieji meilės malonumai tebėra gyvi jos atmintyje, tebejudina jos vaizduotę; visų aukštinamas jos tyrumas ir dievobaimingumas tėra žmones klaidinantis apsimetimas ir veidmainystė.⁷ Eloyza kelia visiems laikams aktualų tikėjimo esmės klausimą: ar „į dorybės rangą pakelta kūno skaistybė“ ir bet kokios išorinės religingumo apraiškos yra tikrasis tikėjimas? Dorybės turi būti siejamos ne su kūnu, o su siela, juk Dievas skaito žmogaus mintis, mato jo širdį, regi, kas paslėpta, ir žino, kad Eloyza tapo vienuole ne iš meilės Dievui, bet trokšdama įtikti Abeliarui.

Abelario laiškam būdingas kalbėjimo vienodumas, o Eloyzos tekstai pasižymi intonacijų kaita, ji ypač akivaizdi jos paskutiniame laiške. Mylinti moteris nutyla, prabyla vienuolyno viršininkė. Kreipiamasi nebe į mylimąjį, o į mokytoją, prašoma paaiškinti moterų vienuolijų kilmę, jų įžadų savitumą ir reikšmę bei sudaryti Parakleto vienuolyno regulą. Pati Eloyza, kaip savo mokytojo verta mokinė, komentuoja Bažnyčios Tėvų atsainų požiūrį į vienuoles, šv. Benedikto regulą, vėl svarsto apie išorinių veiksmų ir širdies ketinimų svorį Dievo akyse.

⁷ „Tie meilės malonumai, kuriuos mes sykiu patyrėme, man buvo tokie saldūs, kad aš nė dabar negaliu nei jais bjaurėtis, nei jų užmiršti. Kad ir kokion vieton patraukčiau, jie visuomet pasirodo priešais mano akis, žadina savuosius troškimus“; „Kas ant liežuvių nešioja mano tyrumą, tie nepastebi mano veidmainystės; jie kūno skaistybę pakelia į dorybės rangą, nors dorybę reikia sieti ne su kūnu, o su siela, todėl ašen, turėdama šokią tokią šlovę žmonėse, Dievo akivaizdoje nenusipelniau nieko, nes Jis yra širdies bei minčių žinovas ir regi, kas paslėpta“. (*Idem*, 175, 177).

Skirtingas Abeliaro ir Eloyzos intonacijas pabrėžia jų abipusiai kreipiniai. Eloyzai Abeliaras yra tėvas, vyras, brolis, vienintelis ir vienatinis, išskirtinai savasis. Vyrauja gyvas žemiškas jausmas, žmonos, dukters ar sesers pagarba ir ištikimybė. Į Eloyzą kreipiamasi vien tik religine leksika – mylimoji sesuo Kristuje, arba Kristaus sužadėtinė, o buvęs mylimasis – jau tik brolis Kristuje, Jo vergas. Žmogiškieji Abeliaro jausmai nuslopinti, Eloyza negrižtamai pakylėta į dangiškąsias sferas.

Abeliaras ir Eloyza gyveno scholastikos ir kurtuazijos – dviejų retorikų, dviejų kalbos (kaip kalbėjimo būdų ir pačių kalbų) sistemų – epochoje. Scholastika – tai pagarba autoritetams, vadinamiems tiesos šaltiniu ir kriterijumi, abstraktus racionalumas, formali logika, spekuliatyvumas nagrinėjant ne tik religines problemas, bet ir gyvenimiškus klausimus. Scholastika augte suaugusi su lotynų kalba. Priešingame poliuje buvo kurtuazija – rafinuota dvaro kultūra, damos kultas, erotinė meilė, riterių nuotykių.

Visa tai įamžino trubadūrų ir truverų posmai, XII amžiaus riterių romanai tvirtėjančiomis, vis daugiau teisių įgyjančiomis provansalų, prancūzų ir kitoms tautinėmis kalbomis. Viduramžių visuomenėje galingoms stichijoms – julsėms ir jausmams – reikėjo rasti deramą vietą, įteisinti, civilizuoti. Kurtuazija reiškė tų stichijų kodifikavimą, riterių lyrika ir romanai – verbalizavimą.

Abeliaras ir Eloyza susirašinėjimui pasirinko lotynų kalbą. Šis dar Antikos laikais ištobulintas, be galo paslankus kalbinis instrumentas šitoms puikiai išsilavinusioms asmenybėms leido ne tik adekvačiai reikšti mintis, jausmus, subtiliausius sielos vingius, bet ir rišliai dėstyti savo požiūrį, komentuoti, argumentuoti. Literatūrinių konvencijų sąlygojama gana siauros apimties kurtuazinė retorika būtų juos gerokai suvaržiusi.

Vis dėlto Abeliaro ir Eloyzos laiškuose įžvelgiamas bandymas suderinti abi vyravusias retorikas, arba abu diskursus. Tuo nereikia stebėtis, ypač turint omenyje, kad Abeliaras vadinamas vienu iš pirmųjų truverų, t. y. šiaurinės Prancūzijos meilės dainių. Jo eilėraščių senąja prancūzų kalba, apie kuriuos užsimena Eloyza, neišliko, bet reikia manyti, kad įsimylėjusiam filosofui kurtuazinė dvasia nebuvo svetima.

Susidaro įspūdis, kad Eloyza nuožirdžiai tikėjo kurtuazija pagrįstų moters ir vyro – damos ir riterio – santykių realia galimybe. Pagal kurtuazinės meilės kodeksą dama ir riteris negalėjo būti sujungti santuokos saitais, todėl Eloyza taip energingai priešinosi vedyboms, rasdama svarių argumentų už institucija

nepaverstą, nesuvaržytą bendravimą. Šeima užtemdytų Abeliaro – filosofo, mokytojo – šlovę, sumenkintų protines galias, subanalintų jausmus, išsklaidytų gyvybines jėgas. Pasak kurtuazinės logikos, meilė randasi tik ten, kur yra laisvas pasirinkimas. Vedybos su iš jų išplaukiančiu tiesioginiu partnerės ar partnerio turėjimu, kasdieniniu bendravimu nužudo meilę. Vienas iš kurtuazijos dėsnių sako, jog meilės aistra sutampa su jos raiška, pasižyminčia riterių taurinančiomis savybėmis. Santuokos sudarymas panaikina būtinybę eilėmis ar kitu būdu šlovinti damą ir nuskurdina riterį, ir tai dar viena priežastis, kodėl jis tampa nebevertas damos meilės.

Kurtuazinio riterio pamiltoji dama spindi visomis dorybėmis, tobulu kūno ir sielos grožiu. *Mano nelaimių istorijoje* Abeliaras tik probėgšmiai užsimena apie Eloyzos išvaizdą. Be abejo, jam, kaip teologui ir filosofui, nepatvarus, dulkėmis pavirstantis žemiškas grožis nevertas dėmesio. Bet gana plačiai aprašomi vidiniai merginos lobiai: protas, išmintis, tarp moterų retai pasitaikantis gilus išsilavinimas, nuolatinis žinių siekimas. Ir savo pačios, ir mylimojo laiškuose Eloyza iškyla kaip aistringa, mylinti, pasiaukojanti, ištikima moteris, būtybė iš kūno ir kraujo, tuo pranokstanti šaltas, manieringas kurtuaziškas damas.

Iš damos ir riterio santykius apibrėžiančių kategorijų Abeliaras, berods, geriausiai „išmoko“ kliūtis ir tolimosios mylimosios sąvokas. Kliūtis kuriama Eloyzos negeidžiamomis vedybomis, jos prievartiniu įkurdinimu vienuolyne, Abeliaro pasitraukimu į kitą vienuolyną. Mylimoji nutolinama erdvėje, o netrukus kliūtis sustiprinama Abeliaro sužalojimu, tiesa, padarytu prievarta. Atkakliai laikydamasis scholastikos, Abeliaras kliūtį įsteigia ir pačioje kalboje: girdi tik save, nebesupranta arba nebenori suprasti Eloyzos. Plačiu, įsakmiu mostu tarp savęs ir mylimosios jis įkurdina Dangų ir Dievą, kuriems tarpininkaujant galiausiai susitiks amžinybėje, užbaigę visus žemiškus vargus.

Abeliaro *Mano nelaimių istorija*, jo ir Eloyzos laišakai neabejotinai yra vertingas literatūrinis ir istorinis šaltinis, leidžiantis geriau pažinti Viduramžių mąstymą, kultūros savitumą ir tikrovės apraiškas. Kaip literatūrinis siužetas, Abeliaro ir Eloyzos meilės istorija neprarado populiarumo nė naujaisiais laikais. Pradedant 1616 m. pasirodė daug leidimų lotynų ir prancūzų kalbomis, poetinių sekimų. Švietimo amžiaus skaitytojai žavėjosi Jeano-Jacques'o Rousseau (Žano Žako Ruso) romanu *Julija, arba Naujoji Eloiza (Julie, ou la Nouvelle Héloïse, 1761)*, Restifo de la Bretonne'o (Retifo de la Bretono)–*Nau-*

juoju Abeliaru (*Le Nouvel Abailard*, 1778–1779). XX a. literatūroje dėmesio nusipelno Jeanne'os Bourin (Žanos Buren) romanas *Išmintingoji Eloiza* (*Très sage Héloïse*, 1966). Lietuvių literatūrai Abeliaro ir Eloizos tema taip pat nėra svetima. Dramaturgas Kostas Ostrauskas yra parašęs dramą *Eloiza ir Abelardas: historia calamitatum* (Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1988).

ROMANAS APIE TRISTANĄ IR IZOLDĄ

*Le Roman de Tristan et Iseut*¹

Ankstyvosios legendos apie Tristaną ir Izoldą, šio pagrindinio Vakarų visuomenės mito,² versijos išliko eiliuotais fragmentais. XII a. antroje pusėje du autoriai anglų-normanų dialektu (vienas iš šiaurės Prancūzijos dialektų ir prancūzų kalbos pirmtakų) sukūrė po eiliuotą aštuonskiemenėmis eilutėmis parašytą romaną, kurie mūsų dienas pasiekė nepilni. Atrodo, kad abu autoriai įkvėpė ne tik bretonų (keltų) legendos, bet ir neišlikęs nežinomo autoriaus romanas. Tomas Anglas (Thomas d'Angleterre) buvęs truveras, išsilavinęs žmogus, gyvenęs Henriko II Plantageneto ir Alienoros Akvitanienės dvare, rašęs rafinuotai aristokratiškai publikai. Jo 1170–1173 m. rašytas romanas pradeda vadinamąją kurtuazinę legendos tradiciją. Tomui Anglui labai rūpėjo meninė kūrinio pusė: dramatiškumas, jausmų patetika, subtili psichologinė analizė. Jam pavyko pavaizduoti fatališką aistrą, kai meilė svarbiau už kurtuazijos idealą ir moralines vertybes. Berulis (Béroul) greičiausiai buvo žonglierius. Jo apie 1180 m. parašytas romanas artimesnis pirminei archaiškai legendai ir yra vadinamosios bendrosios tradicijos pradininkas. Berulio romanas skirtas plačiajam skaitytojui, tikroviškas, santūrus ir paprastas rašymo stilius primena herojinių epų poetiką.

1900 m. prancūzų Viduramžių kultūros ir literatūros tyrinėtojas Josephas Bédier (Žozefas Bedjė, 1864–1938), daugiausia remdamasis Berulio ir Tomo Anglo, bet taip pat ir kitų žinomų ir nežinomų autorių kūrinių esamais fragmentais,³ rekonstravo romaną apie Tristaną ir Izoldą šiuolaikine prancūzų kalba. Jis įtikinamai atkūrė tiek šiandieniniu požiūriu naiviai Viduramžių žmonių pasaulėjautą, tiek tolimos praeities epochai būdingą pasakojimo manierą.

Romano apie Tristaną ir Izoldą tema – visa apimanti meilė, fatališka aistra, nulemianti gyvenimą ir mirtį, meilė, liekanti gyva ir po mirties. Romano

¹ Žinomos šios Izoldos vardo formos: Iseut ir Iseult, Yseut ir Yseult.

² „Mythe fondateur de l'Occident“: *Dictionnaire du Moyen Âge*, sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, Paris: Quadrige/PUF, 2002, 1409.

³ Mus pasiekusius nepilnus Tomo Anglo ir Berulio tekstus papildė du trumpi eiliuoti pasakojimai „Tristanas beprotis“ (*Folies de Tristan*) ir Marijos Prancūzės (Marie de France) „Sausmedžio lė“ (*Lai du Chèvrefeuille*). Daugelis vėlesnių Tristano ir Izoldos legendos adaptacijų kitomis kalbomis – anglų, islandų, vokiečių, italų, eilėmis ir proza, yra išlikusios pilnos.

pasakojimo struktūroje akivaizdūs keli klodai. Pirmiausia, mitinis, susijęs su senosiomis keltų legendomis: Tristanas, narsus riteris, kaunasi su milžinu Morholtu, su drakonu, kurio aprašymas labai primena būdingą Viduramžių ikonografiją:

„Pabaisa artinosi. Jos buvo gyvatės galva, raudonos it žarijos akys, du ragu kaktoje, ilgos, apžėlusios ausys, liūto nagai, žalčio uodega, žvynuotas grifo liemu.“⁴

Mitinį pasakojimo klodą papildo kiti: stebuklinis pasakiškas (nepaprastas laivelis, apkerėtas meilės gėrimas, stebuklingas žvangutis), krikščioniškas (Izoldos priesaika ir išbandymas iki raudonumo įkaitinta geležimi), kurtuazinis (riteriški papročiai; auksinis Izoldos plaukas – trubadūrų „tolimosios mylimosios“ motyvo atspindys). Atskirai paimti kai kurie romano epizodai primena noveles (Tristano gudrybės, persirenginėjimai, apsimetimas bepročiu). Romaną galima skaityti ir kaip savitą dokumentą, tikroviško vaidavimo detalėmis leidžiantį pažinti XII a. pabaigos feodalų gyvenimą, būdingą to laiko aplinką: visuomenės institucijas, papročius, karą ir taikią kasdienybę. Viena iš tokių Viduramžiais gyvavusių institucijų – Dievo teismas, įtariamojo ar įtariamiosios išbandymas vandeniui ar ugnimi.⁵ Iš *Romano apie Tristaną ir Izoldą* patiriame, kaip kariaujama, kaunamasi dvikovoje, medžiojama (būdinga medžioklės

⁴ Joseph Bédier, *Romanas apie Tristaną ir Izoldą*, Vilnius: Baltos, 1996, 23. Iš prancūzų kalbos vertė Juozas Naujokaitis.

⁵ Viduramžių istorijos žinovų teigimu, XII a. Dievo teismas jau beišnyksta (*Dictionnaire du Moyen Age*, 1152). *Romane apie Tristaną ir Izoldą* piktieji baronai pavyduoliai siekia tokio teismo, vadovaudamiesi paprotine teise: „Karaliau, išklausk mūsų žodį. Tu be teismo buvai pasmerkęs karalienę myriop, ir tai buvo neteisinga. O dabar tu be teismo atleidai jai kaltę, bet tai juk irgi neteisinga. Ji neįrodė savo nekaltumo, ir tavo šalies baronai jus abu už tai smerkia. Verčiau patark jai, kad ji pati pareikalautų Dievo teismo. (...) To reikalauja paprotys, o be to, šitas lengvas bandymas suvisai išsklaidytų senus įtarimus“ (*Romanas apie Tristaną ir Izoldą*, 74). Karalienė Izolda neprieštarauja išbandymui ugnimi ir, davusi dviprasmišką priesaiką, įrodo savo nekaltumą. Ji, savo ruožtu, pageidauja, kad priesaikos ceremonijoje dalyvautų karalius Artūras: „Bet aš reikalauju, kad iki tai dienai pakviestumėte karalių Artūrą; teatvoja jis drauge su monsinjoru Govenu, Girfletu, senėšalu Kėjum ir šimtu riterių (...). Tik ten, jų visų, o ne vien jūsų baronų akivaizdoje aš duosiu priesaiką, nes jūsų baronai, vos tik man prisiekus, vėl pareikalautų uždėti man naują bandymą, ir mūsų kančios nesibaigtų niekad. Jie neišdrįs to daryti, jei už teismą laiduos Artūras ir jo riteriai“ (*Ibid.*, 76). Mitinėje Viduramžių vaizduotėje idealizuota karaliaus Artūro figūra įkūnija teisę ir teisingumą.

scena karaliaus Marko žemėje, kai Tristanas parodo naujovišką, „modernų“ būdą doroti sumedžiotų žvėrių skerdienu), kaip įrengti laivai ir valdovų pilys, kokiais drabužiais dėvi riteriai, damos ir paprasti žmonės. Štai pirkliai velkasi „prasto vilnono kapotais ir storo milo palaidiniais“.⁶ Riteriai, senjorai rengiasi puošniais, jų aukštą visuomeninę padėtį pabrėžiančiais drabužiais:

„Vienas paskui kitą įžengė jie menėn, (...) ir puikūs jų rūbai, pasiūti iš aksomo, šilko bei purpuro, tvaskėjo brangiais akmenimis. (...) Aure kokios prašmatnios jų mantijos, apvedžiotos sabalų kailiais ir išsiuvinėtos auksu! Pažvelkit į kalavijų rankenas, į kailių sagtis – aure kaip žėri ten rubinai, beriliai, smaragdai ir daugel kitų brangakmenių (...)!“⁷

Didikų vyrų drabužiai prabanga nenusileidžia kilmingų damų mantijoms, tunikoms, nuometams, spindintiems papuošalams. Detalūs išorės aprašymai, vadinamosios ekfrazės, yra įprasti šio romano, kaip ir visos prancūzų Viduramžių literatūros, poetikos elementai.

Romano apie Tristaną ir Izoldą originalumas glūdi pačiame jo siužete, betarpiškoje individualios meilės, kurią simbolizuoja „apžolėtas vynas“, išraiškoje. Pirmuose romano skyriuose Tristanas – tinkamai išauklėtas tobulas riteris:

„Per keletą metų Gornevalis išmokė Tristaną viso, kas dera gebėti baronui. Išmokė valdyti ietį, kalaviją, skydą ir lanką, svaidyti akmeninius diskus, vienu šuoliu peršokti plačiausią griovį; išmokė nekęsti melo ir klastos, padėti silpniesiems, tesėti duotą žodį; išmokė dainuoti visokias dainas, skambinti arfa, medžioti.“⁸

Nuo romano pasakojimo pradžios iki lemtingo susitikimo su Izolda Tristanas savo narsumu, drąsa ir ištikimybe primena herojinių epų didvyrius bei tobulai išreiškia etinį ir estetinį riterio idealą. Jis, gindamas karaliaus Marko interesus, kaunasi su milžinu ir nugali jį, vėliau kitą karalystę išvaduoja nuo siaubūno. Šiuo gyvenimo tarpsniu Tristanas nekonfliktuoja nei su nusisto-
vėjusia visuomenine tvarka, nei su savimi.⁹

⁶ *Ibid.*, 21.

⁷ *Ibid.*, 26, 27.

⁸ *Ibid.*, 8.

⁹ Denis de Rougemont'as atkreipia dėmesį į ypatingą romano kurtuaziškumą, nes jo epinė pusė, t.y. mūšiai, dvikovos ir intrigos, yra sumažinta iki minimumo. Žr. Denis de Rougemont, *L'amour et l'Occident*, Paris: Librairie Plon, 1972, 142.

Dėl meilės Izoldai Tristanas vadinamas netipišku riteriu. Jam nereikia nueiti ilgo ir sunkaus išbandymų kelio, siekiant Izoldos širdies. Meilė ištinka staiga ir pakeičia Tristaną: jis netenka išorinio riteriškumo, dramatiška meilė tampa vieninteliu jo dėmesio ir minčių objektu, elgesio akstinu. Jo patiriami nuotykiškai – nebe tikro riterio verti išbandymai, o veiksmai, kurių tikslas – apsaugoti Izoldą ir save, judviejų meilę, išvengti pasalų, intrigų, pabėgti nuo persekiotojų, apgauti smalsuolius. Tristanas ir Izolda kankinasi, nes suvokia atsidūrę padėtyje be išeities: jų lemtinga aistra tokia pat neišvengiama, kaip ir aplinkos reikalavimai, visuomenės gyvenimo normos, kurių visi – ir jie patys – priversti laikytis, kurias pakeisti – ne jų valioje. Dėl jausmo fatališkumo jie nelaiko savęs nusidėjėliais ne tik žmonių, bet ir Dievo akivaizdoje. Pasakojimo veiksmą ir atomazgą nulemia ne epiniai elementai, bet vidinė herojų tragedija.¹⁰ Tikrąjį romano veiksmą sudaro opozicijos principu grupuojami epizodai, tai yra herojų išsiskyrimai ir nenumalšinamo ilgesio paskatinti nauji susitikimai. Išsiskyrimai pašalina viešą kalbę, atkuria visuomeninę tvarką ir kartu įsteigia kurtuazinę tolimosios mylimosios (*l'amour de loin*) situaciją, kuri, savo ruožtu, nėra ilgalaikė.¹¹

Romano pasakotojai kartkarčiais įsiterpia į pasakojamą istoriją. Jie bendrauja su skaitytoju, tiesiogiai kreipdamiesi į jį ir pateikdami savotišką rašymo, siužeto konstravimo refleksiją. Štai vienas iš tokių epizodų:

„Senjorai, jei sakytojas nori patikti, jis turi vengti per daug ilgų apsakinių. Ši pasaka tokia graži, joje tiek įdomių nutikimų, jog vargu ar verta ją plėsti. Taigi pasakysiu trumpai, kad Rohaltas Ištikimasis, ilgai klajojęs po jūras ir žemes, išlipo į Kornvalio krantą, atrado Tristaną, parodė karaliui karbunkulą, kurį Blanšeflerė kitados buvo gavus iš jo kaip brangią vestuvinę dovaną, ir tarė jam:

– Karaliau Markai, šitas jaunuolis – tai Tristanas iš Lonua, jūsų sūnėnas, sesers Blanšeflerės ir karaliaus Rivaleno sūnus. Kunigaikštis neteisėtai valdo jo žemes; metas joms grįžti į tikrojo paveldėtojo rankas.

Ir pasakysiu trumpai, kad Tristanas, savo dėdės įšvėstas į riterius, Kornvalio laivais perplaukė jūrą, apsigarsino seniesiems tėvo vasalams, iššaukė kovon Rivaleno žudiką, nukovė jį ir atgavo savo žemes.“¹²

¹⁰ *Ibid.*, 145. Taip pat ir ši mintis: viena vertus, katastrofą išprovokuoja visiškai išorinė lemtis (*fatalité*), kita vertus, slapta, bet nepalenkiama abiejų mistinių meilužių valia (*volonté*).

¹¹ *Ibid.*, 416.

¹² *Romanas apie Tristaną ir Izoldą*, 12–13.

Tokia pasakojimo abreviacija (sutrumpinimas, „suglaudimas“, „sutraukimas“) leidžia išvengti ilgų aprašymų su daugybe detalių, smulkmeniško aplinkybių aiškinimo ir dėmesį blaškančio siužeto išsišakojimo. Taip pasiekama pasakojimo glaustumo, vientisumo.

Skaitytojams iš anksto trumpai pranešama apie tolimesnius įvykius, ir jų „informuotumas“, o herojų buvimas nežinioje palaiko nuolatinį dėmesį ir įtampą. Pasakotojai patikslina kai kurias detales, sielvartauja dėl herojų nelaimių, užjaučia juos, smerkia jų persekiotojus ir linki jiems pražūtis:

„Šit kodėl Tristanas reikalavo teismo ir dvikovos ir stengėsi nė žodžiu neužgauti karaliaus Marko. Bet jeigu jis būtų numatęs, kas atsitiks, jis būtų užmušęs klastūnus. Ak Dieve, kodėl jis jų neužmušė?“¹³

Pasakotojų kreipimasis į skaitytojus romano pradžioje¹⁴ ir pabaigoje¹⁵ žadina smalsumą, iškelia didaktinį moralinį tikslą (iš perduoto pavyzdžio „pasisemti stiprybės“) bei sukuria uždarojo tipo tekstą.

Romano pasakotojų požiūris į Tristano ir Izoldos moralinį visuomeninį konfliktą nevienareikšmiškas. Viena vertus, pripažįstamos moralinės nuostatos, socialinės priedermės, ir šia prasme herojų meilė laikoma nelaime. Antra vertus, stebuklingo gėrimo motyvas leidžia išvengti prieštaravimo: Tristano ir Izoldos meilė – tai lemtis. Visu pasakojimu pabrėžiama, kad meilė yra stipresnė ir už žmonių sukurtus įstatymus, ir lemtį, ir už mirtį.

¹³ *Ibid.*, 48.

¹⁴ Kviečiama „išgirsti gražią pasaką apie meilę ir mirtį“ (*Ibid.*, 7).

¹⁵ Siunčiamas sveikinimas tiems, „kurie svajoja ir kurie laimingi, kurie nepatenkinti ir trokšta meilės, (...) kurie džiaugiasi ir kurie prislėgti“, linkint visiems mylintiesiems pasisemti stiprybės „prieš visas meilės kančias“ (*Ibid.*, 121–122).

MARIJA PRANCŪZĖ

XII a. literatūroje pasirodo keli kūriniai, pasirašyti Marijos vardu : iš lotynų kalbos išversta Šventojo *Patriko skaistykla* (*Le Purgatoire de saint Patrice*), iš anglų kalbos – *Pasakėčios* (*L'Ysopet*; originaliame pavadinime atpažįstamas iškraipytas Ezopo vardas) ir dvylikos kūrinėlių su prologu rinkinys bendru *Lé* (*Lais*) pavadinimu. „Gvigemaro“ lė pradžioje autorė kviečia pasiklausyti „Marijos pasakojimų“ ir prasitaria, jog užima garbingą vietą tarp kitų to meto rašytojų. *Pasakėčių* pabaigoje autorė nurodo ne tik savo vardą, bet ir kilmę : „Marie ai nun, si sui de France“, tai yra : „Marija mano vardas, aš esu iš Prancūzijos“. Literatūros istorijoje nusistovėjo nuomonė, kad šios trys Marijos yra viena ir ta pati moteris, pirmoji žinoma prancūzų rašytoja pasaulietė – Marija Prancūzė (Marie de France).

Kilmė yra turbūt vienintelis tikras rašytojos gyvenimo faktas. Manoma, kad ji gimė Normandijoje; neabejojama, kad jai teko gyventi Anglijoje. Vis dėlto nėra tiksliai žinoma, kokia istorinė asmenybė slepiasi po šiuo vardu. Bandymai Mariją Prancūzę sutapatinti su viena ar kita iš žemyno kilusia ir Anglijoje gyvenusia Marija kol kas išlieka geriau ar menčiau pagrįstomis hipotezėmis¹. Greičiausiai ji buvo Henriko II Plantageneto dvaro dama. Šio 1154-1189 m. Angliją valdžiusio karaliaus ir karalienės Alienoros Akvitanietės dvaras buvo vienas iškiliausių to meto intelektualinių, kultūrinių centrų. Karaliaus rūmai – naujas XII a. socialinis ir kultūrinis darinys – traukė norinčius padaryti karjerą intelektualus, rašytojus, poetus². Kalba, literatūrinis skonių, kurtuaziškais papročiais, tradicijomis ir madomis Henriko Plantageneto ir Alienoros Akvitanietės dvaras buvo grynai prancūziškas, itin rafinuotas. Henrikas II Plantagenetas yra tas „Prologe“ minimas „kilnusis karalius“, kuriam skiriamos visos lė; pastarosios laikomos pirmuoju Marijos Prancūzės kūriniumi, parašytu apie 1170 m. (*Pasakėčių* vertimas, kaip manoma, buvo paskelbtas apie 1180 m., o *Šventojo Patriko skaistykla* – po 1189 m.).

¹ Jean Rychner, „Introduction“, *Les Lais de Marie de France*, Paris: Librairie Honoré Champion, Éditeur, 1978, VIII.

² Laurence Harf-Lancer, „Introduction“, *Lais de Marie de France*, Paris: Librairie Générale Française, 1990, 9.

Marija Prancūzė – viena iš XII a. antrosios pusės intelektualių, puošusių Anglijos dvarą ir kėlusių jo vertę. Ji buvo išsilavinusi moteris: gerai išmanė savo meto literatūrą – provansališkąją trubadūrų lyriką, truverų poeziją, „antikinę“ riterių romanų trilogiją, Chrétieno de Troyes (Kretjeno de Trua) kūrybą, anglų ir lotyniškąją Viduramžių literatūrą, buvo susipažinusi su Ovidijaus ir galbūt kitų Antikos rašytojų kūriniais. Jai nebuvo svetimas bretonų folkloras – žonglierių sekamos pasakos, legendos, kurių siužetai ir tapo lė pagrindu.

Prancūzų kalbos žodyne *lè* (*le lai*) apibūdinama kaip keltų (bretonų) kalbos žodis, reiškiantis epinį ar lyrinį eilėraštį, būdingą Viduramžių literatūrai. Greičiausiai žodžiu *lè* buvo vadinama ir keliaujančių žonglierių muzikos instrumentu (rota) atliekama melodija, ir pats dainos tekstas, kuriam siužetų ieškota bretonų legendose, ir stebuklinė pasaka. Prancūzų literatūroje priskaičiuojama daugiau kaip dvi dešimtys lė; gera jų pusė priklauso Marijos Prancūzės rankai, likusios – anoniminės. Pačios bretonų lė nėra išlikusios jokių pavidalu, todėl dabar nįmanoma tiksliai apibrėžti literatūrinių lė ir jų pirmtakių santykį. Knygos prologe Marija Prancūzė kukliai pareiškia esanti tik adaptuotoja, nusprendusi prancūziškai užrašyti senąsias bretonų lė, kad jos nebūtų pamirštos. Atskirų lė pradžioje ir pabaigoje ji būtinai nurodo jų keltiškas ištakas³, taip sukurdamą uždaro tipo tekstą, pateikia pavadinimą ar jo variantus, kaip „Nelaimėlyje“, „Elidiuke“, originalo kalba (bretoniškai), prancūziškai ir net angliškai, kaip „Lakštingaloje“, pateikia duomenų apie vietovę, susijusią su aprašytu įvykiu. Neabejotina, kad žonglierių paskleistas istorijas Marija Prancūzė pripildė tikrovės, kurioje pati gyveno ir kurią gerai pažinojo: kurtuazijos, damų ir riterių, senjorų ir vasalų santykių, mūšių, dvikovų, teismų ir šiaip dvaro kasdienybės. Šios detalės, kaip ir topografinės nuorodos, matyt, turėjo paveikti nepatiklius skaitytojus, jeigu tokių pasitaikydavo.

³ „Kadangi kurti lė aš pradėjau, nenoriu pamiršti Bisklavreto. Vardą Bisklavreto turi Bretonėje, Garulfu tokį vadina normanai“; „Nutikimas, kurį išgirdote, yra tikras, tuo neabejokite. Apie Bisklavretą buvo lė sudėta, kad nepamirštumėt jo niekada“; „Nutikimą jums papasakosiu, apie kurį bretonai sueiliavo lė. „Laostiku“ ji pavadinta, man taip atrodo, jų šalyje; tai bus „Lakštingala“ prancūziškai ir „Nihtegale“ gera anglų kalba“; „Šalia to kalno, netoliese, savo dideliu rūpesčiu ir dėmesiu miestą pastatydino karalius, senjoras pitriečių; savo pavaldinių vardu jį pavadino, tad Pitru miestas buvo vadinamas. Nuo tų laikų šiol išliko tas vardas, tebėra ir miestas, ir namai. Ir mes žinom gerai, kad tas kraštas tebėra vadinamas Pitro slėniu.“ – Marija Prancūzė, *Lė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, 75, 83, 129, 105. Iš senosios prancūzų kalbos vertė Genovaitė Dručkaitė.

Marijos Prancūzės lė paprastai grupuojamos į stebuklines ir realistines. Tai gana sąlygiškas skirstymas; beveik visose lė randama ir vieno, ir kito: vieno – daugiau stebuklų, nepaprastų nutikimų, kitose vyrauja XII a. žmogui atpažįstama tikrovė.

Pasakoms būdinga fantastika ir stebuklai yra grynai bretoniškas elementas, ir Marija Prancūzė išlaikė pirminių šaltinių atmosferą. Jos kūriniuose atgyja paslaptingas keltų legendų pasaulis su jame vykstančiomis metamorfozėmis; jis apgyvendintas tokių personažų kaip baltos elnės, vilkolakai, įsimylėjusios fejės, iš anapus paukščio pavidalu atsiradęs mylimasis. Čia ir dviejų pasaulių ribas skiriantis upelis, ir pati sau viena plaukianti laivė, ir stiprybės gėrimas, ir gyvybės gėlė, ir nepaprasti daiktai. Mariją Prancūzę keltų legendos žavi ir traukia. Tačiau visuomet išlaikoma distancija: fantastika nei stebina, nei baugina; kuriamas ramus, kone intymus santykis su viskuo, kas nepaprasta. Stebuklai yra tiesiog gyvenimo dalis, natūrali šios ir anos tikrovės jungtis. Nuotykis (*l'aventure*) yra kiekvienos lė pagrindas. Nuotykių konotacija dvejopa: tai ir nekasdieniškas nutikimas, stabdantis ar savaip nukreipiantis nusistovėjusią kasdienybės tėkmę, tai ir nepaprastas įvykis, stebuklas, anapusių proveržis šioje tikrovėje, esmingai keičiantis damos ar riterio gyvenimą. Nuotykių galima traktuoti kaip lemties apraišką lė veikėjų gyvenime, išstingančią reikiamu momentu, tinkamoje vietoje.

Marijos Prancūzės nuopelnas nėra tik senovinių legendų užrašymas ir išsaugojimas. Stebuklines ir realistines lė vienija viena bendra tema – meilė bei jos sukelti moraliniai bei socialiniai konfliktai. Subtilus meilės jausmo vaizdavimas yra tikrasis rašytojos originalumas. Damų ir riterių jausmai daugiau mažiau skleidžiasi pagal kurtuazinės meilės dėsnius. Etinį ir estetinį asmens aspektus nusakantys epitetai (drąsus, narsus, dosnus, ištikimas, kurtuaziškas, kilnus, gražus ir pan.) yra pastovi vyriškųjų personažų charakteristika; atrodo, kad jie jau yra nuėję sudėtingą riterio tobulėjimo kelią. Damos ir mergelės – visos kaip viena: geros kilmės, puikiai išauklėtos, gražios, malonios. Nusistovėjusios literatūrinės klišės leidžia rašytojai trumpai apibūdinus savo veikėjus eiti prie svarbiausio – jų gyvenimus sukūrusio įvykio, pirmiausia – meilės.

Kita vertus, Marija Prancūzė suvokia kurtuazijos dirbtinumą, atotrūki nuo gyvenimo ir tikrųjų žmogaus jausmų. „Nelaimėlio“ lė – tai kurtuazijos parodija, savarankiško rašytojos mąstymo apraiška. Meilės kodekso debatai (jų atgarsių nemažai randama, pavyzdžiui, Chrétieno de Troyes romanuose)

pakeičiami psichologinėmis užuominomis, jausmo analizės elementais. Moteriškieji personažai nėra vien tik šaltos ir pasipūtusios damos, nuo kurių kaprizų visiškai priklausytų riterių likimas. Priešingai nei reikalavo kurtuazijos taisyklės, jos nevengia pirmosios prabilti apie savo jausmus ir daro viską, kad taptų laimingos. Jos pamilsta natūraliai, spontaniškai, nepaisydamos teorinių reikalavimų, nekreipdamos dėmesio į sveiką protą. Marija Prancūzė vaizduoja švelnų, trapų, melancholišką meilės jausmą, kurį tyrinėtojai apibūdina kaip „labai moterišką“. Tokioje meilėje svajonės, iliuzijos, ilgesys svarbesni už pačią tikrovę. Dauguma lė moterų yra karštai mylinčios, ištikimos, pasiaukojančios. Fėja, antgamtinė būtybė, pamilusi moka ir supykti, ir atleisti („Lanvalis“). Lė pabaigoje ši būtybė, nepraradusi nė kruopelės savo išdidumo, riteriui subtiliai duoda dar vieną, paskutinę galimybę pasirinkti. Vargšas Lanvalis suteiktą galimybę puikiai pasinaudoja. Damos sugeba išsiderėti palankias sąlygas („Ekvitanas“), siekti savo dorų ar nedorų tikslų („Bisklavretas“, „Du įsimylėjėliai“).

Lė siužetai turi nedaug išorinio veiksmo. Daugelyje vyksta vidinė drama. Gvigemaras ir jo dama, susitikę jau šiame, žmonių pasaulyje, išgyveno tikrą jausmų audrą: ūmus džiaugsmas ir netikėjimas keičia vienas kitą, kol pagaliau ateina palaiminga atpažinimo akimirka. Šioje lė įsimena net epizodinis veikėjas – damą įkalinęs senjoras : jo surengtas damos ir Gvigemaro išbandymas, jo meilė ir neviltis.

„Sausmedžio“ lė aprašomas vienas Izoldos ir Tristano susitikimas – tik fragmentas garsiausioje Viduramžių meilės istorijoje, bet jis vis dėlto skaitytojui leidžia pajusti visą tos fatališkos aistros tragizmą.

Kai kurios lė yra sukurtos tarsi „iš nieko“. „Lakštingalos“ lė vaizduojamos dviejų artimų sielų, subtilių būtybių bendravimas, jų trapi laimė. Apie damos ir ją mylinčio riterio jausmus kalbama netiesiogiai, bet užuominomis (žydinti gamta, vasaros naktis, lakštingalos giesmė – meilės šauksmas), simboliais (nužudytas paukštelis, kraujas ant damos suknelės – tarsi brutaliai nutraukta meilė; prabangus lakštingalos karstelis – meilės atminimas), kontrastais (grubus, žiaurus, pavydus vyras ir jautrus, ištikimas riteris).

„Elidiuko“⁴ lė yra, ko gero, Marijos Prancūzės kūrybos viršūnė. Elidiukas ir abi jo žmonos – jau nebe riterio damos tipai, bet tikri charakteriai. Kilnus

⁴ Ši Marijos Prancūzės lė tapo anglų rašytojo Johno Fowleso (1926–2005) apysakos siužeto pagrindu. Apysakos „Elidukas“ vertimas į lietuvių kalbą publikuojamas knygoje *Juodmedžio bokštas*, Alma littera: Vilnius, 2006. Iš anglų kalbos vertė Gražina Zolubienė.

pirmosios žmonos poelgis yra didžios meilės ir išminties išdava. Pasiiau-
dama ji netampa pasigailėjimo verta būtybe, bet išlieka ori. Tuo tarpu jaunoji
Gviliadonė myli su visa pirmosios meilės jėga. Ji drovi ir drąsi, atsargi ir pa-
tikli, silpna ir ryžtinga. Toks išorinis prieštaravimas iš tiesų slepia vientisą
ir nuoširdžią prigimtį, kuri pamilsta kartą visam gyvenimui.

Lė pradžioje Elidiukas taip pat atrodo labai vientisas – tikras riteris. Tole-
snis veiksmas atveria tarp naujos meilės ir ištikimybės žmonai pasidalijusią
sielą. Karinės riterio dorybės pasirodo bevertės žmogiškųjų santykių plotmėje.
Elidiuko elgesys atsargus ir neryžtingas, jis greičiau leidžiasi valdomas
aplinkybių, o ne atvirksčiai. Tik žmonos didžiadvasiška auka leidžia išspręsti
susiklosčiusią padėtį. „Bet šis akimirkos, laikinumo, nebaigtumo, pusinių
priemonių žmogus yra toks kaip mes, mūsų brolis. Kaip dėl to pykti ant
simpatiškojo Elidiuko, tokio žmogiško, pernelgy žmogiško?“⁵

Žmogiškoji laimė, kurioje meilė užima itin reikšmingą vietą, yra tas
didysis, visų veikėjų trokštamas stebuklas. Lė siužetai duoda pagrindą kalbėti
apie daugiau pesimistinį, nei optimistinį Marijos Prancūzės nusiteikimą šiuo
klausimu. Skausmas ir kančia neatsiejami nuo meilės, tarsi antroji jos pusė.
Tik keliose lė damai ir riteriui po didelių išbandymų pavyksta susikurti laimę
(„Gvigemaras“, „Uosis“, „Milonas“). Dažniau vaizduojamas laimės trapumas,
laikinumas, neįmanomybė („Lakštingala“, „Sausmedis“). Amžina laimė
veikėjų laukia tik po mirties („Du įsimylėjęliai“, „Jonekas“) arba Avalono
saloje („Lanvalis“), kuri taip pat reiškia pomirtinį gyvenimą senajame keltų
rojuje, belaikėje nesibaigiančios jaunystės vietoje. Taip pat maldoje ir Dievuje:
visi trys „Elidiuko“ herojai dvasios ramybę ir palaimą geliausiai atranda vi-
enuolyne, atsikratę kūno geidulių ir žemiškų vilionių.

Vaizduodama meilę, Marija Prancūzė išlieka kritiška ir blaivi. Ji baudžia
savo veikėjus už klaidas ir paklydimus. Nediskretiškumas, nedėkingumas,
niekšiškumas visuomet sulaukia bausmės. Vis dėlto nesaikingumas yra
didžiausia damos ir riterio santykių nuodėmė. Atidžiau pasigilinus į lė siužetus
matyti, kad kone visi jų veikėjai nukenčia dėl nesaikingų norų ir troškimų.
Taip nutinka Gvigemarui, kuris taip atkakliai siekė tapti šauniu riteriu, kad
visai ignoravo meilę; smalsiajai Bisklavreto žmonai, Lanvaliui ir damai iš
„Joneko“ lė, geidusiems kuo dažniau matyti savo mylimuosius; jaunajam

⁵ Philippe Ménard, *Les lais de Marie de France*, Paris : PUF, 1997, 121.

„Dviejų įsimylėjelių“ riteriui, perdėtai pasitikėjusiam savo jėgomis; tarp keturių garbintojų pasiklydusiai „Nelaimėlio“ damai. Antikinė saiko dorybė nė Viduramžių epochoje nebuvo praradusi savo vertės.

Marija Prancūzė – puiki pasakotoja, daug ką perėmusi iš liaudiškosios poetikos: tekstą „atidarancias“ ir „uždarancias“ pradžios bei pabaigos formuluotes, veikėjus apibūdinančius pastoviuosius epitetus, vienodą arba labai panašią meilės jausmo raišką. Neslepiamas pasakotojos požiūris į lė personažų veiksmus. Marija Prancūzė išsaugo būdingus stebuklinių pasakų struktūros elementus: draudimą (tabu) ir jo pažeidimą, kurių dėka meistriškai pakeičia pradinę situaciją, o tuo pačiu – veikėjų likimą. Jos stilius paprastas ir santūrus, sakinio slinktis natūrali, vyrauja šnekamosios kalbos intonacija. Pasakotoja įtikinamai vaizduoja anapusybę, geba vienu žodžiu, taiklia detale sukurti atmosferą bei „sutraukti“ laiką. Marija Prancūzė – savita liaudies kūrybos interpretuotoja, žonglierių išsaugotus siužetus praturtinusi kultūrinėmis savo meto realijomis ir bendražmogiška tematika.

ANDRIUS KAPELIONAS

XII a. pusėje šiaurės rytų Prancūzijoje gyvenęs Andrius Kapelionas (Andreas Capellanus, André de Chapelain) maždaug 1184–1187 m. (greičiausiai apie 1184 m.) lotyniškai parašė kurtuazinės meilės traktatą *Meilės žiedas, arba Trys knygos apie meilę* (*Flos amoris, sive De amore libri tres*). Apie šio veikalą autorių mažai kas žinoma. Jis siejamas su Alienoros (Eleonoros) Akvitaniėtės (Aliénor (Éléonore) d'Aquitaine, 1122–1204) dukters Marijos Šampaniėtės (Marie de Champagne) dvaru, kuri savo aplinkoje sukūrė palankias sąlygas literatūrinei kūrybai ir kultūros sklaidai. Nevisiškai aišku, ar Andrius Kapelionas „iš tiesų tarnavo kapelionu ir kokiam karališkajam asmeniui – Marijai Šampaniėtei, Prancūzijos karaliui ir karalienei arba, galbūt, meilės valdovui.“¹

Nieko konkretaus negalima pasakyti nė apie traktato adresatą Gotjė, arba Valterį (Gautier, Gualterus). Gali būti, kaip teigia *Meilės žiedo* vertėjas į prancūzų kalbą Claude'as Buridant'as, kad Veneros strėlių sužeistas paslaptingas jaunuolis tėra fiktyvus asmuo, kurį Andrius išgalvojo „norėdamas pagyvinti gana dogmatišką diskursą.“²

Andrius Kapelionas gerai išmanė Bibliją ir Šventąjį raštą, Bažnyčios tėvų ir teologų raštus, kuriuos tiksliau ar laisviau citavo; taip pat jam puikiai žinoma antikinė ir bendraamžė literatūra. Jo veikalas atspindi XII a. būdingą lyčių santykių „modernizaciją“, apimančią teorinius kurtuazinės meilės aspektus, aukštakilmų damų sprendimus meilės klausimais³ ir meilės taisykles, kurias jos valdovas „perdavęs“ bevardžiui bretonų riteriui, atjojusiam iš karaliaus Artūro dvaro.⁴ Kita vertus, *Meilės žiedas, arba Trys knygos apie meilę* yra

¹ *Dictionnaire du Moyen Âge*, sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zinz, Paris: Quadrige/PUF, 2002, 56.

² Claude Buridant, „Introduction“, André le Chapelain, *Traité de l'amour courtois*, Paris: Éditions Klincksieck, 2002, 15.

³ Andriaus traktato karalienė tapatinama su Liudviko VII žmona Alikse Šampaniete (Alix de Champagne); Vermandua grafienei Elzbietai (Élisabeth de Vermandois) priskiriami 12 ir 13 sprendimai dėl meilės, laikomi vienais iš pačių subtiliausių; Narbonos vikontienė Ermanarda (Ermengarde de Narbonne) paskelbusi 8, 9, 10, 11 ir 15 sprendimus.

⁴ Vienas iš XII amžiaus literatūros žanrų – veikalai apie Viduramžių visuomenės papročius, gyvenimo būdą. Manoma, kad šio žanro pradininkas buvo Reno miesto vyskupas Étien-

Viduramžiais labiausiai pavykęs Ovidijaus *Meilės meno* (*Ars amatoria*) ir *Vaistų nuo meilės* (*Remedia amoris*) sekimas. Andriaus traktato skruktūra labai panaši į Ovidijaus: pirmosios dvi knygos pakartoja *Meilės meną*, trečioji - *Vaistus nuo meilės*. Perkurdamas Antikos rašytojo kūrinį, kapelionas Andrius pritaiko neabejotinai Viduramžių mokykloje išminktą scholastinį metodą, pagal kurį bet koks veikalas studijuojamas dvejopu būdu: *per lectio* ir *disputatio*. Pirmojo būdo esmė – knygos skaidymas dalimis ir aiškinimas, antrasis būdas – mokytojo vadovaujamas pokalbis, kritinė kokio nors klausimo analizė. Traktato dialogai, sprendimai dėl meilės yra pavykęs *disputatio* pavyzdys.

Andriaus Kapeliono lotyniškai parašytame traktate nemažai bretoniškų epizodų, veikiausiai išgirstų Marijos Šampanietės dvare, kur jie turėjo būti itin mėgiami. „Bretoniškajai medžiagai“ priskirtini Meilės rūmų, laimingų ir nelaimingų damų likimo aprašymai, pasakojimas apie bretonų (britų) riterį, kuriam buvo perduotos meilės taisyklės. Ši medžiaga pajvairina vietomis nuobodoką Andriaus scholastiką bei didaktiką ir parodo, kad autorius sugeba keisti pasakojimo registrus. Pirmoje knygoje į bajoro pokalbį su bajore įterptas Meilės rūmų aprašymas leidžia autoriui prabilti beveik poeto intonacijomis. Meilės karaliaus ir karalienės valdomi rūmai yra ne kas kita kaip *locus amoenus* su visais privalomais atributais: žavinga apvalainos formos miško aikštelė, visokius vaisius vedantys ir gardžius kvapus skleidžiantys augalai; aikštelės viduryje – įstabaus dydžio vaismedis, kurio plati lapija teikia malonų šešėlį; iš po šio „pasaulio medžio“ šaknų trykšta gairūs šaltinis, kuriame nardo žuvytės, čiurlena upokšniai ir upeliukai. Vaizduotės sukurtiems Meilės rūmams netrūksta reljefiškumo.

Šiame epizode Andrius pasirodo kaip atidus tikrovės stebėtojas. *Meilės žiede* pavaizduota tikrovė primena šventes, matyt, nusižiūrėtas Marijos Šampanietės dvare. Puošnios damos, jas lydintys ir joms patarnaujantys pulkai

ne'as de Fougère'as (Etjenas de Fužeras), tarp 1164–1178 metų parašęs *Elgesio knygą* (*Livre des manières*), kurioje apibūdinami žmonių luomai: kunigai ir vienuoliai meldžiasi, didikai gina savo kraštą arba kariauja, valstiečiai dirba. Kitose panašaus pobūdžio knygose ironiškai arba didaktiškai aprašomos įvairios visuomenės gyvenimo pusės, žmogaus amžiaus tarpsniai, dorybės ir ydos, geros ir blogos manieros. Meilės santykiai yra žmonių bendrabūvio dalis, lemianti jų elgesį. Šių savo prigimtimi gaivališkų santykių „sutvarkymas“, juos savaip nukenksmina, įteisinga, civilizuoja. Juolab kad kurtuazinės meilės „modernumas“ turėjo kristi į akis, stebinti, ypač Prancūzijos šiaurėje. Andriaus Kapelionas, rašydamas savo traktatą, galėjo puoselėti kurtuazinės meilės legitimavimo tikslą.

riterių, dailūs žirgai. Damos įsitaiso ant prabangių gultų, o riteriai vietas renkasi kiekvienas savo nuožiūra. Priešais kiekvieną damą „šoko ir dainavo visų rūšių žonglieriai, ir skambėjo visų instrumentinės muzikos rūšių melodijos.“⁵ Kita vertus, Andrius, savo traktate įvedęs ir kitų sluoksnių žmones, išplėtė kurtuazinės meilės galimybes.

Andrius Kapelionas kurtuazinę meilės tarnystę, damos adoravimo idėją suliejo su antikiniu *ars amandi* – menu mylėti. Tai „sumokslinta“ meilės samprata, pagal viduramžišką mokslo supratimą. Meną mylėti galima teoriškai pagrįsti, jo galima praktiškai išmokti ir išmokyti kitus. Toks yra ir Andriaus kurtuazinės meilės traktato tikslas, kurį jis formuluoja bei išskleidžia pratarmėje („...idant savu žodžiu tau atskleisčiau ir savaisiais raštais tave pamokinčiau, kuriuo būdu įsimylėjėliai galėtų meilės būklę išsaugoti nepažeistą ir kaip panašiu moju tie, kurių nemyli, galėtų atsikratyti į širdį suvartytų Veneros strėlių“⁶) ir veikalo apie meilę įvade. Laikantis nuoseklios Andriaus dėstymo logikos dera pažvelgti, „kas yra meilė, kodėl ji taip vadinasi, koks meilės poveikis“⁷, nuo ko meilė prasideda, kaip rutuliojasi, kokią reikšmę turi riterio ir damos priklausymas skirtingoms socialinėms klasėms.

„Meilė yra tam tikra įgimta kančia, kylanti iš regėjimo bei mąstymo apie kitos lyties grožį.“⁸ Toks yra trumpas ir talpus Andriaus Kapeliono pateikiamas meilės apibrėžimas, kuriame akcentuojama rega, pirmas žvilgsnis, fizinio grožio stebėjimas. Meilę įkvepiantis moters grožis yra Viduramžių literatūrai ir menui būdingo mąstymo apie gamtą ir žmogaus prigimtį vienas aspektas, itin sureikšmintas būtent XII amžiuje.⁹ Gražaus veido ir kūno stebėjimas yra estetinė percepcija, neatsiejama nuo geismo, troškimo fiziškai užvaldyti geidžiamą objektą. „Dėl to kam nors labiau už viską maga užimti kito glėbį ir abiejų sutarimu tame glėbyje įvykdyti visus meilės priesakus“¹⁰ – taip Andrius papildė meilės apibrėžimą.

Išsamiai apibūdinama žvilgsnio ir grožio sužadintos meilės teorija ir praktika. Daugelyje traktato vietų pabrėžiama, kad meilė yra didžiausia vertybė,

⁵ Andrius Kapelionas, *Meilės žiedas, arba Trys knygos apie meilę*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, 143, 145. Iš lotynų kalbos vertė Sigita Narbutas.

⁶ *Meilės žiedas...*, 25.

⁷ *Ibid.*, 29.

⁸ *Ibid.*, 31.

⁹ Žr. Edgar de Bruyne, *Études d'esthétique médiévale*, t. 1–2, Paris: Albin Michel, 1998.

¹⁰ *Meilės žiedas...*, 31.

kurtuazijos ir visokio gėrio šaltinis. Išvardijami ir apibūdinami kurtuazinės meilės požymiai. Septintuoju Meilės dievo įsakymu pabrėžiamas absoliutus įsimylėjęlio paklusnumas damos norams („Penktasis pokalbis“). Iš traktate pateiktų dialogų aiškėja, kad net nekilminga moteris, jeigu tik ji garsėja grožiu ir dorybėmis, gali įkvėpti tokią pat meilę ir pagarbą, kaip ir aukštakilmė dama. Sprendimas, ar atsilipti į įsimylėjęlio maldavimus, visuomet lieka moterų prerogatyva. Dialoguose skaitome, kad damos dažnai apsiriboja pažadais, duodamais jų vertiems garbintojams. Pirmos knygos X skirsnyje Andrius aptaria lengvai dalinamą ir sunkiai, per kliūtis pasiekiamą meilę, pirmąją pasmerkdamas kaip nevertą kilnaus savo vardo. Juk pagal kurtuazijos dėsnius tikroji meilė augtė suaugusi su kančia, kurios saldumą traktato autorius ne kartą pabrėžia. Dėl šios priežasties santuokinis moters ir vyro ryšys griežtai atskiriamas nuo kurtuazinės meilės. Tokį savo sprendimą Andrius paremia Šampanės grafienės autoritetu. Santuoka naikinanti ir kančią, ir laisvą pasirinkimą, ir „tikrą pavydą“, „o be pavydo nebūna tikros meilės“.¹¹ Rami ir monotoniška santuokinė meilė tiesiog yra kitokia meilės rūšis.

Andriaus Kapeliono traktate aprašoma meilė nėra platoniška. Aiškiai nurodoma, kokius žingsnius žengti, kokiais etapais eiti link meilės pilnatvės. Visuose pokalbiuose akivaizdi scholastinė kazuistika, daug samprotavimų, kieno meilė vertesnė – pasauliečių ar klierikų, kokiems malonumams teikti pirmenybę.

Didiko pokalbyje su didike brėžiama skirtis tarp tyros ir mišrios meilės. Tyroji meilė nėra nei platoniška, nei mistiška, kaip ir mišrioji, – tai skirtingos meilės rūšys. Jų paaiškinimą galima rasti geismo koncepcijoje. Abi meilės formos yra to paties geismo, tos pačios aistros išraiška, abi yra dorybių šaltinis, tobulėjimo prielaida. Andriaus Kapeliono akyse tyroji meilė yra pranašesnė už antrąją, nes ji, nuolat atidedama galutinį išsipildymą, tolyn į ateitį nukelia trokštamą pilnatvę ir vis kaitina geismą. Dėl to klierikų meilė esanti „geresnė“ už pasauliečių. Mokyti, meilės meną išmanantys klierikai geba palaikyti nuolatinę pakylėtą jos būseną. Panašiai nutinka ir su malonumais. Esama malonumų, kurie leidžia sublimuoti sensualumą, suvaldyti žmogaus (ir moters, ir vyro) prigimtį. Jau pratarmėje Andrius pareiškia, kad jo siekis – „Meilės kariuomenės naujokus“ išmokyti „tinkamai tvarkytis su žirgo kamanomis.“¹²

¹¹ *Ibid.*, 203.

¹² *Ibid.*, 25.

Paradoksaliu būdu protas ir jo daromos išvados atsiduria kurtuazijos centre. Ovidijaus mokinys Andrius nepamiršo didžiausių antikinių dorybių – saiko ir susilaikymo – ir dar kartą jas patvirtino, perkėlęs į savo epochą.

Saiko reikalavimas yra pirmutinis ir bene svarbiausias Andriaus Kapeliono kurtuazinės teorijos principas. Saikingas elgesys, sveikas protas yra privalomi visose situacijose: žaidžiant kauliukais, puoselėjant savo išvaizdą, šelpiant vargšus ir, žinoma, mylint. Tokiu būdu siūlomas idealaus dvariškio, XII amžiaus „garbingo žmogaus“ etiketas, taikomas ne tik vyrui, bet ir moteriai. Tas, kuris jo paiso, yra vertas meilės, turi teisę mylėti ir būti mylimas. Visuose pokalbiuose dama pasirodo taip pat gerai išmananti kurtuaziją, kaip ir jos meilės meldžiantis vyras. Štai didiko kalbinama bajorė supriešina du įsimylėjėlių tipus: „išmintingą bei išradingą“ ir „kvailą“. Pirmasis, „ar jis būna atstu, ar šalia mylimosios, savo veiksmus ir aistrą taip tramdo, kad niekas neįstengia patirti apie jų meilės paslaptį. Ir priešingai: jeigu įsimylėjęs kvailas, tai ar jis būna atstu, ar šalia, vis viena niekad nesugeba išslapstyti savo meilės slėpinių“.¹³ Panaši taisyklė galioja ir damoms, ją pokalbyje suformuluoja didikas: „moteriai privalu ne iš karto atsiliepti į siekančiojo norą – ji turėtų iš pradžių atsargiai jį apipilti nesuskaitomais pažadais, su deramu santūrumu geruosius pažadus atidėti (...) – kad išbandytų jo patikimumo grynumą“¹⁴. Išmintis, išradingumas, proto kontrolė – tai kurtuazijos, kultūros, civilizacijos valdos, kurių priešingame krante atsiduria kvailas įsimylėjimas, instinktai, aistra, nesutramdyta prigimtis. Būtent tokia kurtuazinės meilės teorija išdėstoma jaunajam Gotjė (Valteriui). Ši teorija pavirsta praktika, abiem pusėms – damai ir jos riteriui – bendru sutarimu priėmus ir pritaikius išmoktas taisykles.

Andrius Kapelionas buvo teologas ir moralistas. Jo steigiamą moralės sampratą nevienaprasė. Pirmame skirsnyje meilė apibrėžiama kaip „tam tikra įgimta kančia“. Meilė – tai pati žmogaus prigimtis, kurios įsakmiam ir galingam balsui bent kartą gyvenime paklūsta visi ir kiekvienas. Andriaus pavaizduotas Meilės dievas – ne antikinis Amūras, bet nuo krikščionių Dievo nusižiūrėta figūra, visagalis valdovas, įkūręs rojų savo ištikimiems pavaldiniams, ir pragarą – visiems, nuo jo nusususiems. Prigimties balsas vienodai skamba ir pasauliečių, ir dvasinio luomo atstovų – klierikų, kunigų,

¹³ *Ibid.*, 189.

¹⁴ *Ibid.*, 231, 233.

vienuolių – širdyse. Aštuntojo pokalbio pašnekovas neneigia priklausęs klierikų sluoksniui, tačiau jis yra „žmogus, pradėtas nuodėmėje, ir, kaip ir visi žmonės, natūraliai linkęs į kūniškąjį paklydimą.“¹⁵ Paradoksaliu būdu pirmose dviejose knygos Andrius Kapelionas pateisina klierikų meilės tarnystę, nes ji kartu esanti ir Dievo tarnystė. Kūniškasis paklydimas nėra priskiriamas sunkių ar mirtinų nuodėmių kategorijai, juk iš meilės kyląs didžiausias gėris šiame gyvenime. Prigimtinę meilės nuodėmę galima „apvalyti lengvu atpirkimu“, nedidele bausme. Akivaizdu, kad čia Andrius atstovauja prigimtinę moralei, tik tai toji prigimtis civilizuota, sukultūrinta, aprengta kurtuazijos rūbu. Tikrovėje egzistavusį konfliktą tarp Bažnyčios remiamos oficialios moralės ir kurtuazinės meilės jis sprendė, bandydamas suderinti, sutaikyti abi puses, surasti joms sugyvenimo būdą. Neįmanoma atsakyti, ar tai paties Andriaus požiūris ir pozicija, ar prisitaikymas prie Marijos Šampanietės dvare vyravusios ideologijos.

Trečioji knyga kontrasto principu supriešinama su dviem pirmosiomis; ji stebina ir glumina. Ką tik buvo įrodinėjama, jog išmintingam žmogui tiesiog privalu mylėti, o dabar raginama „vengti visų meilės veiksmų ir visada priešintis jos išakymams.“¹⁶ Buvo teigiama, kad Dievas atlaidžiai žvelgiąs į kurtuazinę meilę, o dabar grasinama amžinomis bausmėmis. Meilė, buvusi gėrio, kilnumo, dorybių šaltinis, dabar paskelbiama visų ydų, blogybių, nusikaltimų priežastimi:

„Ak, koks vargšas, neprotingas ir žemiau už gyvulį puolusiu nusipelnęs būt laikomas tasai, kurs vardan akimirksnį trunkančio kūniško džiaugsmo atsisako amžinųjų malonumų ir stengiasi save atiduoti amžinosios Gehenos liepsnoms! (...) Vadinasi, kelia didžiausią nuostabą kvailybė bet kurio žmogaus, kuris vardan pačių pigiausių žemiškų Veneros plotų praranda dangaus nuosavybę, kurią patsai dangaus Karalius visiems žmonėms atpirko po to, kai ji buvo prarasta.“¹⁷

Nuosekliai, pasiremiant Antikos ir krikščionių autoritetais, išvardijamos priežastys, dėl kurių traktato adresatas turėtų vengti meilės kaip kokio maro. Kurtuazinių įsimylėlių garbinamos, kone dievinamos damos dabar aprašo-

¹⁵ *Ibid.*, 239.

¹⁶ *Ibid.*, 395.

¹⁷ *Ibid.*, 397.

mos kaip be galo nuodėmingos, visus vyrus į pražūtį traukiančios būtybės. Traktato autorius visas moterų ydas ir nuodėmes kildina iš jų prigimties, kuri neprilygsta kilniai vyrų prigimčiai:

„Kiekviena moteris ne tiktai iš prigimties būna godi, bet dar pavydi, kitas apkalbanti, plėšri, atsidėjusi pilvo tarnystei, nepastovi, permaininga savo kalbose, nenuolanki ir besipriešinanti draudimams, teršiama puikybės ydos ir trokštanti tuščios garbės, meluojanti, (...) ir iš širdies nemylinti nė vieno vyro.“¹⁸

Įsiliedamas į daugiabalsį antifeministinį Viduramžių literatūrai ir kultūrai būdingą chorą, Andrius Kapelionas pateikia išsamų moterų blogybių katalogą, kurio pabaigoje kartu su Saliamonu pareiškia: „Nėra geros moters.“¹⁹

Rašydamas traktatą, Andrius laikėsi savo pirmtako Ovidijaus pasiūlytos knygos struktūros. Jis buvo kurtuazijos teoretikas bei sistemintojas ir taip pat Bažnyčios žmogus, pats gerai suvokęs savo prieštaringą padėtį. XII a. kontekste tokia dichotonija yra lengvai įsivaizduojama ir netgi natūrali. Andriaus Kapeliono ir jo traktato atvejis yra tik vienas iš daugelio, būdingų Viduramžiams. Lotyniškai ir tautinėmis kalbomis rašiusių poetų, pamokslininkų tekstuose moterys ir aukštinamos, ir smerkiamos. Viduramžių žmogui moteris yra ir Ieva, ir Mergelė Marija; prireikus akcentuojama arba viena, arba kita moters pusė, išaukštinama arba meilė, arba susilaikymas nuo jos, nemaž nesijaudinant dėl akivaizdaus dualizmo.

Andrius Kapelionas, būdamas teologas, gerai išmanė Viduramžių retoriką ir dialektiką, t. y. scholastinį metodą. Šis metodas sėkmingai pritaikomas *Meilės žiede*: pademonstruojama „geroji“ ir „išvirkščioji“ idėjos pusė, pateikiami visi argumentai „už“ ir „prieš“. Įrodžius vieną dalyką, galima jį sėkmingai apversti aukštyn kojomis ir įrodyti visai priešingai. Todėl įmanoma dar viena, žaidybinė, Andriaus Kapeliono traktato interpretacija, siūlanti žvelgti į jį ne per daug rimtai – kaip į žaidimą kalbos ir mąstymo struktūromis.

¹⁸ *Ibid.*, 425.

¹⁹ *Ibid.*, 441.

VAGANTŲ POEZIJA

Viduramžių lotyniškoje literatūroje ypatingą vietą užima vagantų¹ (nuo lotynų kalbos žodžio *vagantes* – žmonės be vietos, klajūnai, bastūnai) poezija. Ji buvo paplitusi Prancūzijoje, Vokietijoje, Anglijoje ir šiaurės Italijoje. Vagantai – tai iš vieno universiteto į kitą keliaujantys, niekur ilgesniam laikui neapsistojantys studentai, neretai – mokytojai ir dėstytojai, klerikai be aiškaus užsiėmimo, smulkūs bajorai. Jie kūrė laisvamaneę poeziją, tolimą asketiškam Bažnyčios idealui, nors neabejojama, kad jų plunksnai priklauso taip pat nemažai religinių kūrinių.

Vagantų tradicijos ištakos – Karolingų renesanso laikais (IX a.) išsismokslinusių vienuolių kultivuota poezija lotynų kalba. Tik šioji yra linkusi į mistiką, o vagantai akivaizdžiai krypta į pasaulietiškumą. Jų posmuose vyrauja paprasti žemiški džiaugsmi, nevaržoma linksmybė; esama ir susirūpinimo Bažnyčios padėtimi, dažnai peraugančio į jos tarnų kritiką, geliančią satyrą; parodijuojami bibliniai ir evangeliniai siužetai, mišių tekstai, kulto apeigos. Girdimi antikinės poezijos atgarsiai. Pavasarį, meilę, užstalės malonumus apdainuojanti lyrika yra paveikta liaudies kūrybos senąja prancūzų ir kitomis kalbomis.

Paskutiniais XI a. metais iškyla ištisa karta Viduramžių mokyklose suformuotų poetų, kurie vėliau patys tampa mokytojais, kai kurie – vyskupais ar net arkivyskupais. Mokyklų paplitimas šio amžiaus pabaigoje – palankiai veikiantis faktorius, jų aplinka sudarė geras sąlygas poetų kūrybai.

Vagantų poezija klestėjo XII–XIII a., kai Vakarų Europoje sparčiai daugėjo ne tik mokyklų, bet ir universitetų. Universitetas – nauja, anksčiau nežinota, brandiesiems Viduramžiams būdinga erdvė, kuri nulėmė naujo socialinio tipo atsiradimą, o pastarasis – ypatingą poetinę tradiciją. Naują socialinį tipą formuoja universiteto žmonės, dėstytojai ir studentai. Juridiškai jie priklauso Bažnyčiai, bet dažniausiai neturi jokių bažnytinių pareigų, neatlieka kokios nors bažnytinės ar religinės funkcijos. Taip pat paprastai nesama ryšio tarp šių žmonių vietos bažnytinėje hierarchijoje ir universitete užimamos

¹ Prancūzijoje dažniausiai vartojamas ne vagantų, bet goliardų pavadinimas. Apie tai – tolimesniame tekste.

padėties: dažnai talentingiausias dėstytojas būna gavęs tik pačius mažiausius šventinimus. Universitetų dėstytojus ir studentus, arba vadinamuosius klerkus (klerikus), pirmiausia apibūdina intelektas, išsilavinimas. Klerkai – tai Viduramžių intelektualai. Įgyti žinių jie siekė pažangiais laikomuose, stipria profesūra pagarsėjusiuose universitete. Jame jau XII a. buvo reiškiamos novatoriškos mokslinės idėjos, ypač filosofijos srityje. Naujas filosofinis mokymas siejamas su Pjeru Abeliaru (Pierre Abélard, 1079 – 1142) – žymiausiu XII amžiaus filosofu. Jis skelbė ir pats demonstravo, kad Biblijos ir teologinių dogmų aiškinime ir interpretavime lemiamą vaidmenį atlieka intelektas. Tai, ką pradėjo Abeliaras, išplėtojo XIII a. scholastai. Jie į savo mokymą įtraukė arabų filosofų veikalus, iš naujo atrastą antikinį paveldą. Abeliaro, jo mokinių ir vėlesnių pasekėjų teorijos traukė jaunimą iš visų Europos kraštų, formavo studentų savimonę. Tokiu būdu intelektas, išsilavinimas tapo gausios, šalis ir tautas skiriančių sienų nepaisančios bendrijos pagrindu, o lotynų kalba – anų laikų Bažnyčios, diplomatijos, mokslo, filosofijos kalba; naujos idėjos tapo prieinamos gana platiems visuomenės sluoksniams.

Tačiau silpni su Bažnyčia kaip su institucija siejantys ryšiai šių intelektualų socialinei padėčiai neužtikrino saugumo bent tol, kol jie nepasiekdavo aukštos universitetinės ar bažnytinės vietos. Tai vertė juos prašyti turtingo mecenato malonės, tarnauti jam filosofijos išmanymu, mokslo žiniomis arba poetiniu talentu. Studentai – dažniausiai neturtingi, atsiplėšę nuo gimtinės, studijuojantys svetimuose miestuose. Jie klajodavo po visą Europą, iš miesto į miestą, iš vieno universiteto į kitą, kur apsistodavo tik trumpam, kad pasiklaustų vieno ar kito profesoriaus paskaitų. Pastarieji taip pat nebuvo sėslūs, kilnojosi iš vietos į vietą. Viduramžių laikais studijos buvo ilgos, ateitis neaiški. Nei turto, nei ryšių neturintis studentas vargu ar galėjo tikėtis geros padėties Bažnyčioje ar universitete, kuri būtų jo pragyvenimo šaltinis, ar tapti turtingo ir galingo žmogaus raštininku, sekretoriumi.

Kaip tik iš šių vienoje vietoje neužsibūnančių studentų, klajūnų profesorių atsiranda vagantai, savo kūryba esmingai praturtinę Viduramžių literatūrą. Terminai „vagantai“, „vagantų poezija“ daugiau vartojami germaniškuose kraštuose. Romanų kalbų šalyse, ypač – Prancūzijoje, jie vadinami „goliardais“, kalbama apie „goliardų poeziją“. Žodis „goliardas“ vertas bent trumpo aptarimo.

Pavadinimas „goliardas“ kilo nuo mitinio vagantų lyrikos personažo *Golias*, kuris įkūnijo klajojančių poetų kūrybos dvasią, buvo tarsi koks jų

minčių ir jausmų reiškėjas. Paslaptinis *Golias* vadinamas ir vyskupu, ir popiežiumi, didžiulės klerkų armijos protėviu, o goliardai – tai jo vaikai, mokiniai, pasekėjai. Iš tikrųjų *Golias* yra Biblijos personažo Galijoto, kuris buvo Dovydo priešininkas, vardo lotyniška forma. Ankstyviesiems krikščionims Galijotas tapo „Dievo prieš“, „velnio“ sinonimu. Viduramžių literatūros istorikai laikosi nuomonės, kad „goliardo“ kilmės reikėtų ieškoti romaniškame žodyje „gula“, kuris XII a. turėjo tokias formas kaip „goliart, goliart, guliart“, reiškiančias „apsirijėli, besotį, nepraustaburnį“. Ižeidžiamas terminas buvo taikomas vargšams klerkams – dainininkams, posmuotojams, deklamuotojams, juokdarius, prieglobstį ir duonos kąsnį radusiems Bažnyčios kunigaikščiai ir kilmingų, turtingų globėjų rūmuose. Galijoto ir „gulos“ susiliejimą nulėmė fonetinis panašumas ir, matyt, savotiškas derėjimas su tikrove, sutapus personalizuotai Velnio figūrai ir beasmeniam *Golias* – lėbautojui, užautojui, liežuvautojui, sukurtam nusižiūrėjus į tuos pačius studentus ir klerkus. Du talentingi vagantai – Primas iš Orleano ir Archipoetas iš Kelno, – save vadinę *Golias*, pakėlė šio apibūdinimo vertę. Istorijoje nežinomas koks nors goliardų ar vagantų ordinas, jokia sutelkta brolija, kuriuos mini „Vagantų himnas“. Posakiai „mūsų bendrija“, „vagantų statutas“, „mūsų ordinas“ tėra poetiniai įvaizdžiai, pats „Vagantų himnas“ – smagi sugėrovų daina.

Vagantų eilės – daugiausia trumpi posmai, skirti ne tiek skaityti, kiek deklamuoti ir dainuoti, pakomentuoti anų laikų gyvenimo aktualijas. Tai laiko veidrodis, savaip atspindintis vėlyvųjų Viduramžių pavidalus. Į lotyniškai parašytus eilėraščius įsiterpia senųjų prancūzų ir vokiečių kalbų žodžiai; vienu vagantų lotynų kalba be priekaištų, kitų – ne visai taisyklinga. Eilėraščių grafika ir metrika būdinga liaudies dainoms ir senosiomis tautinėmis kalbomis sukurtai poezijai, t.y. paremta skiemenų skaičiumi, asonansiniu ir aliteraciniu rimu, o ne ilgųjų ir trumpųjų balsių kaita, kaip įprasta antikinei poezijai. Vagantų pamėgti priedainiai taip pat nusižiūrėti nuo liaudiškos kūrybos. Viena iš populiariųjų vagantų lyrikos temų – įsimylėjęlių pasimatymas idiliškame *locus amoenus*, malonioje, dailioje gamtos vietelėje – taip pat paplitusi liaudies dainose. Žinoma, lotyniškai rašiusiems vagantams pirmutinis pavyzdys buvo Antikos poetai, ypač Ovidijus. Jo *Ars amatoria* buvo parankinė knyga ne tik truverams, bet ir vagantams.

Vagantų poezijoje randame pasikartojančias temas ir motyvus, nusistovėjusius įvaizdžius. Prie konkrečios vietos ilgam neprisirišantys vagantai savo

žvilgsniu tarsi siekia aprėpti visą krikščioniškąjį pasaulį. Šio pasaulio vaizdas pesimistinis. Tačiau toks vertinimas nėra originalus vagantų atradimas. Mokyklose, universitetuose, vienuolynuose mokiniai, studentai, naujokai vienuoliai pratinami diskutuoti įvairiomis temomis, viena iš jų – pasaulio sugedimas, neišvengiama jo pražūtis, žmonių nedorybės ir jų laukiančios bausmės. Taigi vagantų pesimizmas gana konvencinis, įprastas to laiko retorikai.

Krikščioniško pasaulio vaizdas nepilnas: jį metonimiškai išreiškia Romos kurija, bažnyčia ir jos tarnai, vienuolynai. Vagantų žvilgsnis dažniausiai griežtas ir kritiškas. Satyra nukreipta labiau į Romos kuriją, o ne į ją simbolizuojantį popiežių, kurijos blogybės įvardijamos, pasitelkus antikinius (t. y. pagoniškus) įvaizdžius. Pašiepiami žemesnio rango kurijos tarnautojai - sargybiniai, durininkai, tarnai. Atskiras vagantų lyrikos personažas – popiežiaus išdininkas Frankonis, kurio vardas tapo godumo ir klastos sinonimu. Visi šie eilėraščių veikėjai saugo vartus, duris ir „renka mokesčius“. Dar didesni gobšuliai – kardinolai. „Romos satyroje“, „Kaltinime kurijai“ Valteris² iš Šatijono, panaudodamas žodžių ir garsų žaismą bei kalambūrus, eksplotuoja vieną ir tą patį motyvą – kurijos paperkamumą, tarsi norėtų atkreipti popiežiaus dėmesį į jo dvariškių jam ir visai Bažnyčiai daromą žalą. Nei Valteris, nei kiti vagantai neatsisako pagarbos popiežiui; jei ir kritikuoja, tai nenurodo popiežiaus vardo.

Vagantų satyrose ilgam kurijos tarnų nuodėmių sąrašui priešinamas krikščioniškasis idealas, kuriam atstovauja vargšai, tarp jų – ir neturtėliai vagantai. Satyrose brėžiama vargšų ir turtuolių opozicija. Turtingiesiems Romos kurija atvira ir lengvai prieinama:

Romų nuostatos vienos
laikos kuo griežčiausiai:
reikia čia ieškot tiesos
kuo pilniausiom saujom.
Kai ieškosi – išieškos,
duosi – tai pats gausi;
ką pasėsi iš pradžios,
tą paskui ir pjausi.³

² Prancūziškoje tradicijoje – Gotjė (Gautier, Gualterus) iš Šatijono (Chatillon).

³ *Carmina Burana. Vagantų poezija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, 23. Iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas.

Vargšai veltui šaukiasi popiežiaus teisingumo. Atstumtų vargšų asmenyje pažeminamas pats Kristus. Valterio iš Šatijono satyros „Bažnyčios kunigaikščiams“ objektas – aukšti Bažnyčios vadovai vyskupai, kurie Viduramžiais mažai kuo skyrėsi nuo turtingų ir galingų feodalų. Tarp vyskupų, kaip ir popiežiaus kurijoje, klesti tos pačios ydos, vyrauja ta pati veidmainystė:

Nuolat kelia sau balius,
tad už auksą ir turtus
gali nusipirkt žmogus
vyskupo kepurę.⁴

Vagantai peikia blogus vienu vyskupų darbus, o kitus vyskupus, priešingai, giria ir aukština, siekdami išprašyti dovanų ir malonių. Tačiau jie vadovaujasi ne vien asmeniniais interesais. Vagantai jaudinasi dėl visos Bažnyčios ir visos krikščionijos ateities. Satyriškas vaizdavimas, atvira ir paslėpta ironija yra palydimi kartėlio, „švento“ pykčio. Kviečiama sekti Evangelija, apraudama Šventoji žemė, kenčianti dėl žmonių kalčių:

Taigi už savas kaltes
imkim atgailauti,
savo piktadarystes
ašarom nuplaukim
ir atneškim dovanų,
tinkamų Aukščiausiam,
kad Jis, paveiktas raudų,
duotų, ko maldaujam!⁵

Kuo aukščiau piramidės viršūnė, tuo kandesnė satyra. Slenkant žemyn hierarchijos pakopomis tonas švelnėja. Daugėja atlaidumo savo ir kitų, panašių į save, silpnybėms. Vagantų poezijoje paprastas kunigas traktuojamas nepiktai, greičiausiai tai nulėmė tam tikras padėties bendrumas, kai nepritekliai persekiojo ir vagantus, ir kunigus.

XII–XIII a. vagantų poetai buvo įsitraukę į ginčą dėl kunigų celibato. Nors kai kurie negailestingai pasmerkė kunigų norą turėti žmoną ir vaikų, nepalyginamai daugiau atsirado tokių, kurie gina kunigų (taip pat savo pačių) teisę

⁴ *Ibid.*, 97.

⁵ *Ibid.*, 91.

į meilę. Vagantai pateikia netikėtą argumentą: klerkų luomas turi užsitikrinti sau palikuonių. Tegimsta nauji klerkai iš klerkų, kaip karaliai, kunigaikščiai ir visi kiti gimsta iš savo luomo žmonių.

Satyros prieš vienuolius greičiausiai kyla iš žmogiško pavydo geriau įsikūrusiems, sočiau gyvenantiems, bet niekuo nepranašesniems broliams. Šalia pasauliečių arčiausiai stovėję vagantai vis dėlto svajojo apie Bažnyčios privilegijas. Kartu reiškama išsilavinusio, rafinuoto klerko panieka neretai nemokytiems, grubiems vienuoliams.

Vagantų satyrų tikslas keleriopas – atkreipti dėmesį į Bažnyčios tarnų ir visų žmonių nuodėmes, į jų pačių sunkią padėtį bei prajuokinti klausytojus ir skaitytojus, suteikti jiems džiaugsmo ir smagumo.

Kita dalis – gal net didesnė pusė – vagantų poezijos yra nesibaigianti meilės daina, himnas malonumams, džiaugsmui, linksmybėms. Poetas klajūnas ieško meilės, apdainuoja jos grožį ir smagumus. Jo patirtis turtinga ir įvairi. Vagantai mažiau negu trūbadūrai, truverai ar minezingeriai susieti su literatūrine kurtuazine meilės vaizdavimo konvencija, bet vis dėlto tokių sąsajų esama. Tipiškas meilės gimimo ir išsipildymo laikas yra pavasaris, sugrįžusi šiluma, pražydusi gamta. Meilės eilėraščiai paprastai pradedami gražios gamtos aprašymu:

Su pavasariu smagiu
paukščių sutartinės
grįžta štai ir vėl pas mus –
linksminkis, jaunime,
skink kasdien naujus džiaugsmus – (...).⁶

Akivaizdi paralelė tarp atgimusios, naują gyvybę atnešančios gamtos ir meilės trokštančio vaganto, meilei subrendusios merginos. Pavasario gamta persunkta geidulingos laukimo ir išsipildymo nuotaikos. Gamtos šventė pranašauja meilės šventę.

Literatūros klišėms priskirtinas Amūro strėlės sužeistas poetas. Aprašydami merginos grožį, dėvimą rūbą ir kitus išvaizdos atributus, poetai vagantai nesivaržydami semia iš Viduramžiams įprasto poetinių vaizdų aruodo. Jų mylimoji – tipiška Viduramžių gražuolė, nepasižyminti individualiais bruožais:

⁶ *Ibid.*, 113.

Tu puoši mergaičių pulką
tarsi perlas aukso dulkę:
talija, pečiai, krūtinė
pagal grožį – pirmutiniai;
lūpos, antakiai ir kaklas –
tokie, kad užburs ir aklą;
na, o jos geltonos kasos
man seniai užvaldė dvasią...⁷

Tarsi Antikos dievas vagantas klajoja po žydinčią žemę, jo daugiausia mitiniais vardais vadinama palydovė paprastai yra mergelė, o ne ištekėjusi moteris kaip kurtuazinėje tradicijoje. Vagantų poezijoje meilė skleidžiasi ne iš karto, bet žingsnis po žingsnio: laukimu, gėrėjimusi puošnia gamta, mergelės grožiu ir nekaltybe, meilės šauksmu ir atsiliepimu į jį. Eilėraštis gali būti baigiamas meilės scena, kuri vaizduojama nuosekliai. Detalių gausa ir atvirumas pabrėžia meilės triumfą.

Vagantų mylimosioms nelabai rūpi poetų mokytumai ir jų talentai. Jos ieško greitų malonumų, vertina įsimylėjėlių dosnumą. Tai juslinė, egoistinė meilė: gražiausiais palyginimais šlovinama mylimoji vertinga tiek, kiek nuramina klajojančio poeto kūno geidulius, bet ir ji pati netrokšta nieko daugiau. Tokia meilės samprata prasilenkia su idealizuota, per kančias asmens tobulėjimo keliu vedančia trubadūrų meile ir damos kultu.

„Giesmė apie Filidę ir Florą“ paremta Viduramžiams būdinga kario ir kunigo, klerko, plačiau imant – poeto, kūrybos žmogaus, opozicija.⁸ Ilgą merginų ginčą dėl jų mylimųjų – kario ir kunigo – privalumų padeda išspręsti meilės dievas Amūras, kurio valdų aprašymas daug kuo primena Andriaus Kapeliono knygoje *Meilės žiedas* pavaizduotą Meilės dievo dvarą. Tai tipiška maloni vieta (*locus amoenus*), nepaprastais kvapais, garsais, skoniais, spalvomis, formomis žadinanti suvokėjo jusles:

Jojo, jojo jos ir štai,
regi priešais girią.
Upeliūktis pagiriais
garsiai priekin irias,

⁷ *Ibid.*, 217.

⁸ Kario (kariaujančio bajoro) ir mokyto klerko supriešinimas plačiai išskleistas antroje *Rožės romano* (*Le Roman de la Rose*, XIII a. antroji pusė) dalyje.

sklinda dieviški kvapai
kvepalų ir miros,
girdis būgniniai garsai,
skamba šimtas lyrų.⁹

Meilės dievas karaliauja apsuptas nimfų, faunų, satyrų, gracijų, ir „jaunimo pagarbaus apstotas kaip siena.“¹⁰ Jo paskelbta iššarmė yra tokia: kunigo meilė vertesnė nei kario. Tokios išvados nereikėtų suprasti vien kaip išskaičiavimo meilėje aukštinimo ar materialinės naudos sureikšminimo. Lemiamas argumentas už kunigo meilę yra ne jo gerovė, bet meilės išmanymas. Kunigas – mokytas žmogus, iš išmintingų knygų išstudijavęs meilės meną (kaip žavėti, vilioti, kaip apdainuoti meilę eilėmis). Kunigas tampa ir kario, kurio profesija – ne studijuoti, bet kariauti, mokytoju. Tuo kunigas (klerkas, intelektualas) yra pranašesnis už karį. Eilėraštis akcentuoja Viduramžių mąstymui būdingą paradoksą, pagal kurį idealus karys turi būti pasirengęs žūti, mirti, o idealus klerkas – gyventi ir mylėti, kurti poeziją. Tad įsimylėjęs vagantas pirmiausia yra menininkas, poetas, nebeturintis nei moralės, nei religijos, aistringai garbinantis meilę ir visas grožio apraiškas, šlovinantis akimirka, kurioje įsikūnija amžinybė.

Klajojančio poeto nuolatiniai palydovai yra skurdas, liesas kąsnis, benamystė, todėl jis iš širdies džiaugiasi gardžiais valgiais, vynu. Vagantų užstalės dainos – ne vien pilvo malonumų išaukštinimas, bet ir gyvenimo džiaugsmo, optimizmo išraiška. Iš šių užstalės posmų vėliau susiklostė nemažai studentų dainų, tarp jų – studentų himnu vadinama „Gaudeamus igitur“.

Mokyklų ir universitetų aplinkoje atsiradusi vagantų poezija buvo konkrečios socialinės grupės kūryba, maitinama studentų ir dėstytojų kasdienybės, savitai atspindinčios Viduramžių tikrovę. Poetinė kūryba buvo įaugusi į vagantų gyvenimą, tai – jų džiaugsmas ir būtinybė. Nuo pat pirmųjų mokymosi dienų jie buvo pratinami eiliuoti, kurti poeziją. Šis įprotis likdavo visam laikui. Visa klerkų, vagantų gyvenimo patirtis skleidžiasi eilėmis, rimtai ir nerimtai, pagal kiekvieno prigimtį. Vaizduotė pagal savo norą ir subjaurina, ir pagražina tikrovę.

Vagantų poezija užima apibrėžtą vietą Viduramžių literatūroje, ją papildo, praplečia jos galimybių ribas. Nors vagantai apie Bažnyčios ir jos tarnų gyve-

⁹ *Carmina Burana...*, 175.

¹⁰ *Ibid.*, 185.

nimą nepasako to, kas nebūtų žinoma iš kronikų, analų, ataskaitų ir laiškų, bet jie visa tai perteikia daug didesnę poveikį turinčioms poetinėms priemonėms. Labai vertingas vagantų poezijoje užfiksuotas jų pačių gyvenimas – savotiškas istorinis, kultūrinis, psichologinis epochos dokumentas.

Vagantų poezijoje įkūnytas vėlyviesiems Viduramžiams būdingas dialektikos pomėgis. Studentai taip užsidegę mokėsi Abeliaro ir scholastų metodo – prieš surandant bendruosius taškus kiekvieną dalyką išanalizuoti dviem skirtingais požiūriais – kad visai natūraliai jį perkėlė į savo kūrybą. Tai leido vagantams vaizdingai perteikti prieštarigus gyvenimo aspektus: tamsųjį, kurio išraiška – ironija, satyra, parodija, ir šviesųjį – šventės džiugesį, gamtos grožį, meilę. Ši poezija išaugo iš Viduramžių gelmių, iš antinomijų amžiaus, kai kiekviena tezė gimdo antitezę, himnas – satyrą, asketizmas – gyvenimo džiaugsmus. Prieštaringi elementai laisvai gyvena vieni greta kitų. Nerūpestingumas, studentiškas šurmulyš, juokas, net vulgarumas vagantų poezijoje dera su Antikos ir krikščionybės pažinimu, įvairių mokslų ir filosofijos išmanymu, gamtos ir prigimties siūlomų malonumų išaukštinimu.

Literatūra

K ū r i n i a i

1. *Abeliaro ir Eloyzos laišakai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
2. Andrius Kapelionas, *Meilės žiedas, arba Trys knygos apie meilę*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 2006.
3. Joseph Bédier, *Romanas apie Tristaną ir Izoldą*, Vilnius: Vaga, 1967; Vilnius: Vaga, 1980 (kn. *Viduramžių riterių romanai*); Vilnius: Baltos lankos, 1996.
4. *Carmina Burana. Vagantų poezija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
5. Marija Prancūzė, *Lė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

P a p i l d o m a l i t e r a t ū r a

1. Philippe Ariès, *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1993.
2. John W. Baldwin, *Viduramžių kultūra. 1000–1300*, Vilnius: Aidai, 1996.
3. Jurgis Baltrušaitis, *Fantastiškieji viduramžiai*, Vilnius: Vaga, 2001.
4. John Beckwith, *Ankstyvųjų viduramžių menas*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1999.
5. Leonardo Benevolo, *Europos miesto istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
6. Jean-François Braunstein, Bernard Phan, *Visuotinės kultūros istorija*, Vilnius: Kronta, 1999.
7. Georges Duby, *Katedrų laikai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.
8. Umberto Eco, *Menas ir grožis viduramžių estetikoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
9. *Europos mentaliteto istorija*, Vilnius: Aidai, 1998.
10. Aronas Gurevičius, *Viduramžių kultūros kategorijos*, Vilnius: Mintis, 1989.
11. Aaron Gurevič, *Individas viduramžių Europoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
12. Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, Vilnius: Amžius, 1996.
13. Jacques Le Goff, *Viduramžių vaizduotė*, Vilnius: Alma littera, 2005.
14. Jacques Le Goff, *Skaistyklos gimimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
15. Alain de Libera, *Viduramžių mąstymas*, Vilnius: Logos, 2001.
16. Cyril Martindale, *Gotikos menas*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2000.
17. Régine Pernoud, *Moteris katedrų laikais*, Vilnius: Vaga, 2007.
18. Jean Verdon, *Viduramžių malonumai*, Vilnius, Baltos lankos, 2000.
19. *Viduramžių žodynas*, Vilnius: Aidai, 2004.

Genovaitė Dručkutė. Prancūzų viduramžių literatūra. XII amžius. Moko-
moji priemonė. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. – 48 p.

ISBN 978-609-459-160-0

Genovaitė DRUČKUTĖ

Prancūzų
viduramžių literatūra.
XII AMŽIUS

Maketuotoja Nijolė Bukantiene

2,42 aut. l.

Išleido Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius